

דפנות סוכת פרגולה

הרב אלחנן סבתו

מצווה קלה יש לי וסוכה שמה...
ואמאי קרי ליה מצווה קלה?
משום דלית ביה חסרון כיס
(ע"ג ע"א)

אקדמות מילין

מבוא

מסלול "צורת הפתח"

א. דפנות הסוכה

ב. מהי צורת הפתח

ג. דופן סוכה שכולה צורת הפתח

ד. שיטת הר"ן

ה. שיטת הראב"ה וסיעתו, והירושלמי

ו. שיטת הרא"ש

ז. פסק מרן השו"ע והרמ"א

ח. בשבת שבהג

ט. פרגולה ברשות הרבים

י. פרגולה בחצר

יא. סוף מסלול "צורת הפתח"

מסלול "פי תקרה"

יב. פי תקרה - שיעור עובייה ורוחבה

יג. כמות המחיצות

יד. פי תקרה בסכך

טו. פי תקרה בפרגולה - סיכום השיטות

העולה על שולחן המלכים

אקדמות מילין

אָפּי אַקוּדָה,	אַעבֶר פֿרשֶׁתָא דָא,	אוּחִילָה בִרְעָדָה,	תְּבוּנָה בִישִׁישִׁים.
לִיקְרָא דְחַגָּא,	אַסְדֶר עֲנוּגָא,	אַבְהִיק אֹר דְּנָגָה,	בְּסַכַת חֲרָשִׁים.
חֲבֵרוּתָא אַקְנָה,	חֲרִיפָא סְכִינָה,	ה"ר עֲדִינָל כְּהִנָּה,	שֶׁר חֲמִישִׁים.
זְכוּן רְעוּתָא,	לִיְהִיב אֹרִיתָא,	וְצֵלָא דְמַהִימְנוּתָא,	חֹפֶף בְּסוּד קְדוּשִׁים.
זִילף מְצוּתָה,	בַּקְהָל עֲדָתָה,	אַרְגָּשִׁית מִשְׁרִיתָה,	בְּמוֹעֲצוֹת שְׁלִישִׁים.
הַמִּית יוֹנָה צְחוּרָה,	מְקֻדָּם אֲדַכְרָה,	בִּינֵי סְלוּי נְדַקְרָה,	מִמְנוּ כְבוּשִׁים.
פֶּד מְצֻרִים מַחֵי,	נְאוּתָם יִשְׁחָה,	בְּאֲדִירִים יִדְחָה,	רָכַב וּפְרָשִׁים.
הַקָּם מְהוּמָה,	בְּמִצּוֹלוֹת הִימָה,	תְּבַלְעֵמוּ אֲדַמָּה,	וַיִּצְאָ חֲבוּשִׁים.
נְבַהְלוּ אֱלוֹפִים,	כְּעֵלָה נְדָפִים,	אַימָתָה אַפּוּפִים,	אַשֶׁר רָעָה חוֹרְשִׁים.
סְבִרִית לְפִרְקָנָא,	לְמַפִּיק וּמוֹתִיבָנָא,	בְּסַכַת עֲנָנָא,	בְּלַבַת אֲשִׁים.
בְּמַטְלֵלְתָא זוּטְרָתָא,	אַשְׁעֵר מִדְתָּה,	דְּפִנּוּתִיָה תֵלְתָא,	אַרְזֵי בְרוּשִׁים.
תְּהָא לְמַחְסָה מְסִתוּר,	מְזִיקָא וְקִיטוּר,	וּמְמַטְרָא תְנַטוּר,	סוּחֶף עֲלֵי רְאָשִׁים.
וְסִינֵי לֹא אַנְשָׁה,	הַלְקֵתָא לְמִשְׁהָ,	קוּלֵי לֹא אַחְשָׁה,	דְּמַמַת רוּעִישִׁים.
מְחֻצוּתִיָה אַגוּד,	בִּין קְנִיָה אֶלְבֵד,	עַל פְּתִיחָה אַאֲמֵד,	מְגִדִים חֲדָשִׁים.
דִּפְן נְטוּיָה,	יָד ה' הוֹיָה,	פִי תִקְרָה הוֹמִיָה,	מְנַחֵתָה מְגִישִׁים.
בְּשִׁבְתָּהּ מְגוּ,	סִינָיָה מְגוּ,	מִישָׁף עֲבֵד נְגוּ,	מְכַסֶּה עוֹר תְּחָשִׁים.
רִז מְצוּה קֵלָה,	לְמֵאן דִּילִיף לָהּ,	קֵלָא קְבִי בְחִילָא,	עֲמָא מוֹתְקֵדָשִׁים.

מבוא

מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, עת כל קונה דירה בישראל, אינו מתבונן רק אל יופיה וגובה קומתה, כי אם מביט אל מרפסתה וחצר, אם ראויים המה לסוכה. והנה בפעמי משיח רבו בוני פרגולה בחצרם, הלא היא עשויה כעין שלד סוכה קבוע בכל השנה, העשויה בצורות הפתח מכל צדדיה, ופעמים אף מקורה בנסרים צרים, למען הקל טורח בניית סוכה יציבה ומהודרת.

ונפשם בשאלתם, מה הם דיני סוכה זו, לכמה דפנות היא זקוקה, או אם קביעותה לכל השנה היא יתרון או חסרון.

ובכן, שני מסלולים נפרשים על מנת להכשיר סוכה כזו כמות שהיא ללא תוספת דפנות.

המסלול האחד הוא על ידי "צורת הפתח",

והמסלול השני הוא הנקרא "פי תקרה".

ומשם ייפרדו ויסתעפו לזמנים שונים ולמקומות שונים: שבת ומועד, רשות הרבים ורשות היחיד.

מסלול "צורת הפתח"

א. דפנות הסוכה

עיקר דיני דפנות הסוכה ידועים לכל בר בי רב, דהיינו ג' דפנות בחוסן רב, ז' טפחים כדי אדם עם שולחן יסובב, לענני הכבוד זכרון נערב, ועל אף כי המה הקיפו לישראל מכל צד - צפון וימין מזרח ומערב, לכל יכם שמש ושרב, עת הילכו במדבר נחש שרף ועקרב, מצוות סוכה בהלכה למשה הרב, אפילו דופן שלישית אינה צריכה כדי ראשו ורב, כי אם בטפח שוחק עם לבוד וצורת הפתח והוא אחריו, כי טובה חכמה מכלי קרב.

דופן שלישית של סוכה אינה צריכה שיעור יותר מטפח, כך היא ההלכה למשה מסיני, אך מדרבנן¹ בעינן נמי שיהיה טפח שוחק (רחב מעט יותר²) ובמרחק פחות מג' טפחים לאחת הדפנות על מנת שתחשב רוב דופן (של ז' טפחים. דהיינו ד' טפחים) עשויה. ובנוסף, יש לתקן צורת הפתח מהטפח ועד סיום הכותל (גמי' סוכה ז ע"א שו"ע סי' תרל סע' ב).

זו שאמרנו כי צורת הפתח צריכה להימשך מהטפח ועד סיום הכותל, הכרחי הוא בסוכה קטנה שאין שטח חללה מחזיק יותר מז"ט על ז"ט. אך בסוכה גדולה יש לדון עד היכן צריכה צורת הפתח להגיע? האם די בכך שתגיע עד סוף שיעור הדופן המינימאלית, דהיינו ז' טפחים, ושם יש להעמיד את הקנה השני המשמש כמוזות

1 תוספות סוכה ז ע"ב ד"ה סיכך. אמנם ממשמעות דברי הר"ן על הרי"ף בדף ב ע"ב משמע דס"ל דצורת הפתח בדופן השלישית היא חלק מההלכה למשה, ומדאורייתא היא. ולפיכך יש מקום ללמוד שפסולה בשאר דפנות מדאורייתא כפי שלמד הר"ן ז"ל (כפי שכתב בזה הבה"ל בס"י תרל ס"ב ד"ה שיעמיה. ודלא כביכורי יעקב בתוספת ביכורים).

2 ולפי החשבון שכתב הרשב"א (בעבודת הקדש ש"א סו"ס ג, והוב"ד בב"י ריש סי' רא), כי אמה שוחקת יתירה על אמה בינונית חצי אצבע, דהיינו ס"מ 1, אוי טפח שוחק יתר על טפח רגיל ב1.66 המילימטר.

השער³, או אולי צריך שתגיע עד סוף הכותל שכנגדו⁴.

ושלש מחלוקות בדבר: מלשון רש"י נראה באופן ברור כי צורת הפתח צריכה להיות על פני כל הדופן⁵. וכן כתב הראב"ה בדעת רש"י, וכ"כ גם בעל העיטור בשמו. ולפיכך צריכים אנו לבאר כן גם בדעת הרא"ש, מפני שהוא ז"ל העתיק את לשון רש"י (פ"א סי' ו')⁶. וכן נראית גם דעת הטור⁷. אמנם הראב"ה פליג על רש"י וס"ל דדי שתגיע עד סוף הדופן המינימאלית. והעתיקהו המרדכי והגה"מ

3 אמנם יש לתמוה על סברא זו, דאם הקנה עומד במרחק ג' טפחים מהקנה של הטפח, הרי זה לבוד, ומה יש צורך עוד בקנה על גביהן שייצור צורת הפתח? אמנם עיין בר"ן (ח ע"א) גבי סוכה העשויה כמבוי שהכשרה בפס ד"ט ולבוד, וז"ל: "דוקא בפס ארבעה ומשהו דאיכא בעומד שיעור ראוי, אבל בטפח ומשהו ומוקים ליה בי מיצעני - פחות משלשה להך גיטא ופחות מג' להך גיטא - ודאי לא סגי, כיון דליכא בעומד שיעור ראוי". וז"ל חידושי הריטב"א (סוכה טו ע"ב): והא קמשמע לן דמשך סוכה קטנה שבעה טפחים... ומדלא קאמר דמכשר דופן שני בטפח שוחק בי מצעי, פחות מג' לכל רוח דהוה להו ז', שמעינן דלעולם לא אמרינן תרי לבודין בפחות מפס ד', מיהו לאו ראייה היא... ודאמרינן התם ושלישית טפח וצורת פתח ולא מוקמינן טפח שוחק בי מצעי, משום דבעינן לאכשורי אפילו סוכה גדולה, ותו דהתם רוח רביעית פרוצה וליכא לבוד אלא מחוד גיטא כלפי דופן שנית האמצעית, וסוכה העשויה כמבוי דבעינן פס דהויא ד' ולא מכשרינן בטפח שוחק בנתיים, או משום דהויא סוכה גדולה או משום דבעינן שתי דפנות דעריבן בשכנגדו בחצר פרוץ, מיהו עיקר הדין אמת הוא מדלא אדכרי הך רבותא הכא והתם בשום אנפא. אך בעל העיטור פליג בזה להדיא וס"ל דמאי דבעינן פס ד"ט היינו משום דמירי בסוכה גדולה. אך בסוכה קטנה אה"נ דסגי בטפח שוחק בי מיצעני.

4 ואע"פ שאמר: "פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה" ואוקמוהו (בגמרא בדף יט ע"א) דמשכא ואזלא חדא דופן בהדידהו, ואפ"ה כשרה כולה, י"ל דהיינו דווקא כשהדופן השלישית בשיעור מלא של ז' טפחים, ולא בדופן העשויה בטפח וצורת הפתח. וע"פ הערה 38.

5 דף ז ע"א פרש"י בדי"ה אמר רבא: "...אינו מתיר אלא אם כן עשאו לאותו טפח צורת הפתח על פני כל הדופן כולו, כיצד, קנה של חצי טפח אצל היוצא, וקנה של חצי טפח במקצוע שכנגדו, וקנה על גביהם מזה לזה, הוה ליה כאילו כל הדופן תתום" וכן בדי"ה וניתרת: "...ואתא רבא למימר: דאם עשה צורת הפתח על פני כל הדופן... וכו' וצריכה: "...וקנה בוית שכנגדו, וקנה שעל גביה קאי מטפח זה לקנה של ז' טפחים".

6 וכן מוכח מהטעם שכתב הרא"ש (פ"א סי' ז) להשמטת הרי"ף דין מיגו דרבה מסוכה לשבת. והוה לשון הרא"ש: "והיינו טעמא, משום דפסק (הרי"ף) דבעי נמי צורת הפתח, ומילתא דפשיטא היא כיון דאיכא שלשה מחיצות מעלייתא דאמרינן מגו" עכ"ל. וטעם זה יכול להאמר רק אם צורת הפתח אזלא על פני כל הדופן השלישית. דאי לאו הכי, אלא צורת הפתח מגעת רק עד סוף ז"ט, נהי דלגבי סוכה איכא לאכשורי לכל שטח הסוכה - עד סוף הדופן הארובה - משום דהווי פסל היוצא מן הסוכה, אך בשבת אולינן בכה"ג בתר הדופן הקצרה, ואין מטלטלין בכל הסוכה [וכמ"ש כאן הרי"ן] אא"כ נימא מיגו. וא"כ שוב לא היה לרי"ף להשמיט האי מימרא דרבה. אלא על כרחך דסובר הרא"ש דבכל מקרה צורת הפתח צריכה להגיע עד סוף הכותל ממש.

7 והוא על פי מה שמוגה בטור שלפנינו [מכון ירושלים]. וז"ל: "הלכך אם יש לה' ב' דפנות אז לזו עושה טפח מרווח ומעמידו בפחות מג' לאחד מן הכתלים, ויעמיד קנה כנגד סוף הכותל [השני]". אם כי, אי מהא לא איריא דנראה לכאורה שהוא טעות המגיהים. שהרי ברמזים (קיצור פסקי הרא"ש) לא כתב הטור כהגהתם. אמנם מאידך, כיון שנראה שכן דעת הרא"ש, מסתבר לומר שגם הטור נקט הכי. וכן משמע מהטור בסעי' ח וז"ל: "היה לה בליטה כמו עמוד, בין שנראה בפנים ושווה בחוץ, בין שנראה בחוץ ושווה בפנים כשירה, והוא שיעשה צורת הפתח בדופן הג' ע"פ כולו". ודו"ק. ומשמע עוד שאע"פ שעושה צורת הפתח על פני כל הכותל השלישי, מ"מ בעי נמי דופן טפח. דלא כשיטת הראב"ה, ויבאר לקמיה את ה.

והריטב"א. אלא שמצריך הראב"ה להרחיק את הקנה עוד טפח על מנת שתהא צורת הפתח מרווחת כדי ד' טפחים, שכך הוא שיעור פתח בכל מקום. ויש שאין מצריכים להרחיק עוד טפח.

ולקמן אות ה' יבואר כי ישנה השלכה מכרעת ממחלוקת זו על ההלכה בעניין צורת הפתח בשאר דפנות הסוכה.

ב. מהי צורת הפתח

כתב מרן השו"ע בסימן שסב סע' יא (חילקתי את הסעיף לקטעים):

מהו צורת פתח? קנה מכאן וקנה מכאן⁸ וקנה על גביהן, א. אפילו אינו נוגע בהן אלא שיש ביניהם כמה אמות, ב. ובלבד שיהא גובה הקנים שמכאן ומכאן י"ט ג. ויהיו מכוונים כנגד קנה העליון. ד. ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים, או לא' מהן מן הצד, לא מהני⁹. ה. וצריך שיהיו הקנים שבצדדים חזקים לקבל דלת כל שהוא, אפילו של קש או של קנים¹⁰, ו. אבל קנה שעל גבן סגי בכל שהוא, ואפילו גמי מהני.

8 ויש לעיין האם צריך שהמשקוף יהא מונח דווקא על עמוד, או דילמא אף אם מונח על הדופן נמי מהני. ועיין בס' שסג (סע' כו) בהג"ה וז"ל: "והמנהג הפשוט במדינות אלו לתקן על ידי חבל הקשור לרחבו של מבוי, ודין חבל זו אינו קורה שהרי אין רחבו טפח, ולא מהני אלא מטעם צורת הפתח... ועל כן יש ליהרר להעמיד תחת החבל שני קנים גבוהים י' מכוונים תחת החבל, ואז מהני אפילו במבוי מפולש בתורת צורת פתח". וביאר המ"ב (ס"ק ק"ג): "אבל כותלי המבוי אין נחשבים במקום הקנים". אך כאן בשו"ע משמע להדיא שאפשרי הדבר, שהרי זו לשון השו"ע (סי' תרל סע' ב): "ויעמיד קנה כנגד אותו טפח, ויעשה לה צורת פתח, שיעמיד קנה עליו ועל הטפח". וכ"כ עוד בסע' ג, גבי סוכה העשויה כמבוי מפולש, וז"ל: "וגם בזה צריך לעשות צורת פתח, שיתן קנה מהפס על הדופן האחד". וכבר עמד על כך המ"א בס' שס"ג (ס"ק כח) וביאר דווקא הכא, בסוכה, סגי בכך שיהא המשקוף מונח על הדופן עצמה, הואיל וצוה"פ בדופן שלישיית אינה אלא חומרא. אך התם במבוי דהוא מעיקר דינא, בעינן נמי קנה עומד. ולאור זאת, הואיל ומסקינן לקמן שיש המכשירים בסוכה דופן שכולה צוה"פ, משמע דבעי מדינא קנה עומד תחת המשקוף.

9 ולפיכך יש לבדוק בכל פרט פרט אם אכן מתקיים תנאי זה. לדוגמא, בסוכת ברזל הנפרצה, הנקראת "סוכת נחלים", אין צורת הפתח, מפני שהברזל העליון המשמש כמשקוף איננו נתון על גבי שני הקנים העומדים, כי אם הוא מצידן.

והיכא שהמוט העליון נתון בין שני העמודים, אם הוא מחובר ומולחם לשני המזווחות, עד שהפך לגוף אחד עם העמודים כך שאין ניכר אם הוא מעליהן או אולי נתון ביניהן, לית דינא ולית דיינא דחשיב צורת הפתח, ואין לך צורת הפתח גדולה מזה. וה"ה היכא שעשויים שני ראשיו של המוט העליון בשיפוע אלכסון באופן שמתחבר ע"ג העמודים שאף הם עשויים כן, נמי פשיטא שכשרה. שהרי סוף סוף המוט העליון מונח ע"ג העמודים. מיהו היכא שהקנה העליון מוטל בין העמודים ואין ראשי העמודים עורפין עליו מלמעלה, עיין מ"ב סי' שס"ג ס"ק סד.

10 ואף אם אין הקנים חזקים מצד עצמם לקבל דלת, אלא שמחברים הם לדופן ועל ידי הדופן הם יכולים להעמידה, שפיר דמי. כ"כ תה"ד (סי' עד) הוב"ד במ"ב (סי' שסג ס"ק כו) ובשע"צ (כב). ולפיכך שרי לעשותם

וכלאיים כמבואר בפרק קמא דערובין (דפים ב, ג, ו, יא ועוד).

ולפיכך היה נראה לומר כי אף לעניין דפנות הסוכה צורת הפתח חשיבא מחיצה מעלייתא. וכן שנינו בבבלייתא (סוכה ז ע"א): "דופן סוכה כדופן שבת¹³..." ופרש"י: "כל צידי דפנות שהתירו חכמים לשבת, כגון... הווי היקף נמי לדופן סוכה¹⁴".

וכ"כ רבנו ירוחם (נתיב ח ח"א דף נד), אחר שציין את המחלוקת לגבי דין פרוץ מרובה על העומד כשאין בעומד הכשר סוכה (כלומר כשתצטרף כל העומד אין בו שבעה טפחים שהוא הכשר סוכה) דנראה מרש"י ורא"ש דכשרה, אך יש מי שפסל. כתב אחר זה: "פי' וכל זה מיירי שהפתחים אין בהם צורת פתח, דאם היה בהם צורת פתח - כשרה אפילו בשבת¹⁵, ואפילו לא נשאר שם הכשר סוכה¹⁶. וכן הדין בחלונות הרבה, דיש שם הכר מחיצות". והביאו הב"י (בסי' תרל).

ד. שיטת הר"ן

אמנם הנה דעת הר"ן (על הרי"ף, ב ע"ב) מפורסמת וידועה, כי אין לעשות את דפנות

13 וכה"ג מצאנו שלמדו הראשונים מתוך כלל זה את דיני הסוכה, עיין רא"ש (פ"א סי' לא) לגבי סוגיית משלשין דפנות, ח"ל: "ור"י גיאות ז"ל פסק כרבנן דק"ל 'דופן סוכה כדופן שבת', וק"ל בשבת דאין מחיצה תלויה מתרת אלא במים, קל הוא שהקילו חכמים במים" אלמא ילפינן מהאי כללא לשאר כל הדפנות, כל עוד לא נאמר בגמרא אחרת (ואע"ג שיש לחלק, דהתם חומרא היא דילפינן מינה, ואילו הכא בעינן למילף קולא. אין נראה לחלק, כפי שמוכח מפרש"י שכלל זה להקל על דופן הסוכה הוא בא).

14 ח"ל הברייתא: "דופן סוכה כדופן שבת. ויתירה שבת על סוכה, שהשבת אינה נותרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ, מה שאין כן בסוכה". ופרש"י: דופן סוכה כדופן שבת - "כל צידי דפנות שהתירו חכמים לשבת, כגון... הווי היקף נמי לדופן סוכה". ויתירה שבת על סוכה שהשבת אינה נותרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ - "אם יש בה פתחים הרבה שאין בהם צורת הפתח, ורבים על העומד, ומבטלי ליה לעומד". מה שאין כן בסוכה - "דסיגי ליה בשתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, ואפילו היו לה פתחים בשתי הדפנות אחד או שנים, דכי מצטרפת להו בהדי שתיים הפרוצות הוה ליה פרוץ מרובה - שריא". אלמא ס"ל לרש"י שצורת הפתח נחשבת 'בעומד' ורק אם אין בהם צורת הפתח מקרי 'פרוץ', כלומר דאף לגבי צורת הפתח אמרינן האי כללא 'דדופן סוכה כדופן שבת'.

15 וצריך לי עיון מדברי הרא"ש המפורשים (פרק א סי' לד) שצורת הפתח כשרה רק מדאורייתא. וכאן הרי מיירי רבינו גם בדעת הרא"ש. מלבד מה שמפורסם וידוע כי לא ישתמש רבינו מלכתוב דעת הרא"ש. כמי"ש הש"ך (יורה דעה סימן קצ"ט סי' יא) דרבינו ירוחם כתב ספרו ע"פ דברי הרא"ש. וכן ראה בב"י (יורה דעה סימן קצ"ו ד"ה ומ"ש רבינו) וז"ל: "ורבינו ירוחם כתב סתם... אם איתא דהוה ס"ד דפליג הרא"ש במילתא לא הוה שתיק מניחה", וצ"ע.

16 וע"ע לרבינו אברהם מן ההר (סוכה ז ע"ב) ח"ל: "וצריכה נמי צורת הפתח דתרוויהו בעינן וכן הלכתא. ודאי צורת הפתח עושה ברוח הרביעית. ואיכא מאן דמפרש שעושה צורת הפתח באותו רוח שנתן בו טפח. וזה הבל, דברוח שעושה צורת הפתח תו לא צריך מידי. שאין לך מחיצה חשובה יותר מצורת הפתח וכו'". (ויש לעיין בהמשך ביאורו שם).

וכתב הרמ"א (סי' תר"ל ס"ב) שאף הסכך יכול להיחשב כמשקוף¹⁷. אמנם סייג זאת בכך שהעמודים יגיעו עד הסכך, ולא כשאר דינא דצורת הפתח דלא בעינן אלא עמודים בגובה י' טפחים ואפילו המשקוף גבוה מעליהם בשיעור רב.

עוד יש להזכיר שמוטב שלא יהיה בין עמוד לעמוד יותר מ-10 אמות (4.80 מטרים). על מנת לצאת ידי דעת הרמב"ם דסבירא ליה ככהאי גוונא דבעינן עומד מרובה על הפרוץ. (אמנם השו"ע סתם דלא כוותיה, עיין סי' תר"ל ס"ה).

ג. דופן סוכה שכולה צורת הפתח

ועתה הבוא נבוא לעצם המאמר המבקש לדון בסכך הנתון על גבי פרגולה, אשר אין לה דפנות, אך צורות הפתח לה מכל צד¹².

ראשית, יש לדעת כי צורת הפתח היא דופן גמורה בכמה עניינים, כגון שבת

אף ע"י סיד מחוי בכותל מכאן ומכאן, ובלבד שיהיה בו ממשות קצת ולא צבע בלבד. וע"ע בט"ז שם (בסי' ד) שמחמיר בלחי דלא מהני ליה סיד מחוי, ואינו מקל אלא במוזות צורת הפתח. ולדידי צ"ע טובא מסוגיא ערוכה בערובין כד: וברש"י שם ד"ה שדיין ליה וד"ה לחי, דמוכח שעובי הלחי קטן מעובי מוזות צוה"פ.

11 ולכאורה מכאן יש להוכיח כי אין צורך להקדים את עשיית הדפנות קודם לסכך, שהרי כאן אין הדופן השלישית (דהיינו צורת הפתח) נעשית אלא אחר פריסת הסכך המשמש למשקוף! ונמצאו דברי הרמ"א סתרי אהדי שרי פסק לאסור עשיית הסכך לפני הדפנות בסי' תרלה. וליכא לתירוצי דהכא מיירי רק בדופן שלישית, ולפיכך יש לומר שאין איסור לעשותה אחר נתינת הסכך מפני שכבר שם סכך עליו מחמת ב' הדפנות הקיימות, דבביאור הגר"א להאי חומרא שבסי' תרלה, כתב לזה מקור מהא דאיתא בגמ' 'לדידך אפילו הפחית דופן אמצעי', ודייק מלשון 'הפחית' כי מתחילה כבר הייתה דופן שם ורק אח"כ הפחיתה, דאם לא כן נמצאת הדופן (שם מיירי ב'פי תקרה') עשויה אחר נתינת הסכך. אלמא אפילו בדופן שלישית איכא קפידא. וצ"ע. (ופשוט שאין לתרץ דהואיל ואיכא עמוד של טפח שוחק ולבוד - דהוי רוב דופן ג' עשויה - סגי. דהא בעינן לכל הפחות 'חלל טפח במשך שבעה על שבעה' כדאיתא במ"ב שם בס"ק ז' וס"ק יא). וע"ע בהערה 72.

12 ופשוט כי אין לערער על הגדרה זו ולטעון שצורת פתח זו נעשתה רק לשם חיזוק התקרה ולא לשם צורת הפתח, וכעין שחששו מקצת האחרונים לגבי שימוש בעמודי הטלגרף לעירוב וכמשי"כ המשכנות יעקב (סי' ק) והשעונו מלכו (סי' כ' וסי' נב). חדא, דעשיית פרגולה לא נועדה אך לצל של שאר נמות השנה, כי אם גם נועדה להקל על בניית הסוכה, ולפיכך דעת האדם לשם כל דבר שיועיל לסוכה. ועוד, שרוב האחרונים התירו הלכה למעשה להשתמש בעמודי הטלגרף ודחו דברי האוסרים ומהם בשו"ת יעקב (חלק ב סימן ח), ובשו"ת בית אפרים (א"ח סימן כח) שכתב: "ובצוה"פ העומדת מאליו פשיטא דמהני, דהא צוה"פ מחיצה גמורה היא. ונראה דמהני אף שלא סמכו עליו מאתמול דאף על גב דבלחי מפלגינן בה דאם לא סמכו עליו מאתמול לא מהני ולא הוי לחי, היינו משום דבעינן דעכ"פ יהיה שם לחי עליו, עיין בתוספות דף ע"ב, וכל שלא סמכו עליו מאתמול אין כאן שם לחי כלל, משא"כ במחיצה גמורה אין לחלק בזה". וכן דעת השואל ומשיב (מהד"ק ח"ב סי' פח), כאשר כתב שם כמה פעמים בתוקף, וכ"ד המהרש"ם (ח"ב סי' קנט) ע"ש. וכן פסק החו"א (סי' קיא אות ה).

הסוכה מצורות הפתח:

נראה לי שאין צורת הפתח מתיר בשתי דפנות של סוכה, אע"פ שהוא מתיר לשבת ולכלאים כדאיתא פ"ק דעירובין, שאם אתה אומר כן להאי לישנא קמא דרבא מאי קולא דדופן שלישיית דאמרינן בה "אפילו טפח" כיון שיש בה צורת הפתח על פני כולה, אי הכי אפילו בשתי דפנות הוא מתיר אם אתה אומר דדופן סוכה כדופן שבת לענין צורת פתח. וללישנא בתרא דרבא נמי, דאמר "וצריכה נמי צורת פתח", כלומר שצריכה לה טפח שוחק בפחות מג' וצורת פתח של ארבעה, אם איתא דצורת פתח מתיר בכל דפנות הסוכה דהוה ליה כסתום כדאמרינן לענין שבת וכלאים, מאי קולא דדופן שלישיית? הרי לבוד וצורת פתח בכל הדפנות הן מתירין! אלא ודאי אין צורת פתח מתיר ומשלים שיעור דופן בסוכה אלא בדופן שלישיית בלבד. דמחמירין בהא בסוכה משבת, כשם שהחמירו בה לענין עמוד גבוה י' דבעינן מחיצות הניכרות¹⁷, כדאמרינן לעיל (ד ע"ב), אע"ג דלא אמרינן הכי לענין שבת.

והוציא מכך דין נוסף, כי אף אם יעשה דפנות גמורות של ז"ט, אין לחברם ע"י צורת הפתח. והואיל ובעינן ב' דפנות דעריבין, צריכות הן להיות מחוברות בלא צורת הפתח. שכתב (דף ב ע"ב) וז"ל: "ולפי זה צריך לזוהר שלא יהא בכל קרנות הסוכה פתחים דכיון דבעינן שתי דפנות דעריבין... וכבר כתבנו דאין צורת פתח מועיל לסוכה משום דופן אע"פ שמועיל לשבת וכלאים, ונמצא שכשיש פתחים בד' דפנותיה ליכא שתי דפנות דעריבין". וכ"כ האוהל מועד בשם הרא"ה (עירובין דרך א נתיב יא).

ואזיל הר"ן בדין זה (של קרן זוית) כדברי הריטב"א¹⁸ משם רבו הרא"ה (חי' הרא"ה סוכה ז ע"א ד"ה ר' סימון), אלא שלא פירשו הרא"ה והריטב"א דאף אם עושה לפתחים הללו צורת הפתח יש לאסור. ויש מקום לפרש שכונתם לפרצות. שהרי כל פרצה הפחותה מ"י אמות קרויה פתח, כידוע. וכן מוכח ממה שכתב הריטב"א לעיקר

17 ונראה כי כונת הר"ן כאן רק להזכיר את הטעם של דין עמוד גבוה י', ולא אתי לתת טעם למה שמחוש שאין צורת הפתח מועילה בסוכה - משום דבעינן מחיצות הניכרות. שהרי לא יגרע היכר צורת הפתח מדין היכר של פי תקרה דאמרינן בה יורד וסותם. ואע"ג דלפי הרי"ף והרמב"ם [והר"ן (בדף ט ע"א) נראה שמסכים לשיטתם] דין פי תקרה היינו דווקא ככה"ג דאיכא פצימין [שני עמודים], ואיכ"ל דחשיב על ידיהם מחיצה ניכרת, מ"מ אין נראה שטעם זה ייחשב פי תקרה מחיצה ניכרת יותר מצורת הפתח, שהרי גם לצורת הפתח יש עמודים.

18 וז"ל: "ולפיכך הבא לעשות סוכתו פתחים לכל רוח ורוח צריך לזוהר שיהא משייר בקרן האחת שיעור הכשר סוכה מכאן ומכאן, ולדחו שתי דפנות דעריבין ואם לאו פסולה, מפי מורי נ"ר".

את דברי רבינו¹⁹ "דבכל דוכתא צורת הפתח סתימה גמורה היא" (דבריו במלואם יובאו לקמיה). וכן נראה מתוך דברי הריטב"א בעירובין¹⁹. אלא שהואיל והר"ן חידש דצורת הפתח לא מהניא בסוכה, ממילא מוקים להאי דינא דרבתי אף בפתחים שיש בהם צורת הפתח.

ונסתייע הר"ן מדברי גאון (סתם גאון - רב האי), וז"ל: "וכן נראה ממה שכתב הרב אלברצילוני ז"ל בספר העתים ובשם גאון שאין צורת פתח מועיל להשלים שיעור דופן בשתי דפנות הסוכה"²⁰.

ועוד צירף את שיטת הרי"ף אע"ג דלא ס"ל כוותיה, וכתב: "ובר מן דין צריך לזוהר לפי פירוש הרב אלפסי ז"ל בההיא דאמרינן בפ"ק דעירובין (דף יא). צורת פתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום, אע"פ שאין פירושו מחוור"²¹.

19 עירובין טו ע"ב, וז"ל: "דכיון שהעמיד אותן פסין רחבין בפאות, ואמה לכאן ואמה לכאן, הא חשיב כמחיצות גמורות מן התורה. כענין שאנו אומרים בצורת פתח, או בתקרה כשפיה יורד וסותם, דחשיב כמחיצה גמורה לענין סוכה...".

20 ולא מצאתי כן בספר העיתים שלפנינו. אם כי מצאתי בהלכות רי"ן גיאת (הל' סוכה) וז"ל: **ונשאל מרב האי:** סוכה שיש לה שני דפנות כהלכתן, דופן שלישיית אית ביה טפח שוחק, ודופן רביעית אית ביה צורת פתח, והיא סמוכה לבית או לעליה, מהו להכנס לבית ולעליה מן הסוכה? וסוכה דדופן שלישיית שלה יש בה טפח שוחק ודופן ד' יש בה צורת פתח, מהו להכנס לסוכה בין מפתחה בין מדופן השלישיית הפתוחה? והשיב, הכין חזינא דרובא דעלמא והירין דלא עיילין לסוכה אלא מפתח אחד בלבד, ואנחנא לא פרציננא בהא מילתא בעיניהון כדי לחבב את המצוה ולא יזלזלו בדפני הסוכה, אלא מיהו לא אשכחן ראייה שאין נכנסין אלא מפתח אחד, אלא כיון דמינכרן מחיצות שתיים כהלכתן ושלישיית אפילו טפח סוכה שלימה לעולם אי עיול מההיא דופן שלישיית אי נפיק מניה לא מפסלה סכה. אלא מיהו שמיע לן דהוה אמרין דהא שלישיית דטפח לא תהוי אלא מן הצדדין, אבל דופן אמצעית לא, דמחזיא כמבוי מופולש. ומיתלו בהא דא"ל רבא לאביי אפילו נפחתה דופן האמצעית, א"ל בהא מודינא לך משום דמחזייתא כמבוי מופולש. דילכך אתון כד עבריתון 'שלישיית אפילו טפח' - מן הצד תהוי, לרווחא דמלתא עד דמתחוריא.

ועוד שאלו ממנו, מי שדר בעלייה שיש בה כמה בתים ובית הכבוד, ומסכך על חצר העליה, ויעשו כתליה כתלי העליה ופתחיה פתחי העליה, וישב שם ויסעוד ויישן, וכשרוצה לעשות צרכיו בבית יכנס ויטול ויכנס בבית הכבוד כדרך שהוא עושה בחול. **והשיב,** כך ראינו שהלכה כחכמים שאומרים בדפנות שתיים כהלכתן ושלישיית אפילו טפח. **והב' כהלכתן -** אחת מהן דופן האמצעית שכנגד הפתח, ואי איפשר לומר באמצעית גוד אסיק וגוד אחית או פי תקרה יורד וסותם דלא מיחזייתא סוכה כמבוי מופולש. **וכיון שדופן אמצעית ודופן אחת משני צדדים אין בהם פתח למקום אחד ויש פתח לסכה ויש מדופן שלישיית מחיצה אפילו טפח כהלכתו -** כשרה היא, ואע"פ שיש פתח לבתים אחרים מצד דופן שלישיית זו. ואם מתערב מקום הבשול בסכה ואפילו מצד זה מכושר הוא ולא יעשה כן וכל שכן אם נראה בה בית הכסא, אבל אם אין נראה בה מקום הבשול ולא בית הכסא ממנה, אע"פ שיש בה פתוחות שנכנסין מהן לשם כשרה.

וכתב על זה הרי"ף: נתגלה מדברי הגאון, שצריכות שתי דפנות הללו שיהיו כלן סתומות ושלא יהיה פתח פתוח באחת מהם. וכבר ביררנו בראיות ברורות שאין הדבר כן אלא כיון שיש שם שעור סכה כתקנה וכהלכתה אפילו יהיו פתוחים שם כמה פתחים ואפילו יהא השאר מפורע כשרה, לא שגא דופן אמצעית ולא שגא מן הצד שהרי סכה העשויה כמבוי מתכשרה בפס ד' ומשהו.

21 והיינו שהר"ף (בשם רב האי גאון) והרמב"ם פירשו האי מילתא כגון שעשה הפתח בקצה הדופן, סמוך

בעינין, והווי חומרא? אלא ש"מ דע"י רוחב הטפח נרוויח קולא מצד אחר, והיינו שא"צ שתהיה צורת הפתח כנגד כל הכותל²³. אך באמת אם נרצה - נוכל לעשות צורת הפתח בקנים ברוחב משהו, רק שאז נצטרך לעשותה כנגד כל הדופן²⁴. אלמא צורת הפתח דופן גמורה היא אף בסוכה.

לאור זאת נראה ברור כי הראבי"ה פליג על הר"ן בזה²⁵. נוכ"כ הר"ר אליהו מזרחי בשו"ת מים עמוקים (ח"א ד) וכו"כ השל"ה הקדוש בבגדי ישע על המרדכי (סוכה אות ב).

והגהות מיימון (פ"ד מהלכות סוכה אות ג) העתיקו את דברי ראבי"ה, וכן העתיק המרדכי (סי' תשל"א), וכן הריטב"א כתב את קושיית הראבי"ה על רש"י והכריע לעיקר כוותיה.

ואף בדעת הירושלמי (סוכה פ"א ה"א) כתבו אחרונים רבים שמכשיר צורת הפתח כאשר היא בד' דפנות הסוכה. שהרי רבים תמזהו על דברי ראבי"ה בהלכה אחרת,

23 ולדברי ראבי"ה נראה ברור כי לא אמרו 'פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה' (סוכה יט ע"א) ע"מ להכשיר את כל אורך הסוכה אף שאין הדופן השלישית מגעת עד סופה, אלא כשהדופן השלישית שלימה. אך בצורת הפתח לא אמרו כן, והיינו בצורת הפתח של קנים כל שהוא בלא טפח. אך כשיש טפח שוחק ולבוד, דהוי רוב דופן עשויה, שפיר א"צ לעשות צורת הפתח אלא עד כדי סוף ז"ט או ח' טפחים.

ובעיקר דברי הראבי"ה דלא בעינן צורת הפתח כנגד כל הדופן היכא דאיכא טפח שוחק ולבוד, משמע מזה לכא' דהר"ן דפליג. יהא מוכרח לטבור דבעינן צורת הפתח כנגד כל הדופן כולה. אמנם זה אינו מוכרח, שהרי קי"ל דפסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה ושפיר יוכל הר"ן לטבור דהיינו אף בגוונא דעשויה בטפח וצורת הפתח. אכן, הר"ן כתב בכה"ג דבעינן צורת הפתח של ד' טפחים, ויש לעיין מאי טעמיה, אי משום דס"ל דליכא פתח בבציר מד"ט או דלמא משום דאי יעביד צורת הפתח לגיט שוב אין צורך בצורת הפתח דהא איכא לבוד. אמנם הר"ן כתב במקום אחר כי לא מהני לבוד בכה"ג [שכתב (דף ח ע"א) גבי סוכה העשויה כמבוי שהכשרו בפס ד"ט ולבוד, ח"ל: "דוקא בפס ארבעה ומשהו דאיכא בעומד שיעור ראוי, אבל בטפח ומשהו ומוקים ליה בי מיצעי - פחות משלשה להך גיסא ופחות מג' להך גיסא - ודאי לא סגי, כיון דליכא בעומד שיעור ראוי. דאם איתא דסגי, לשמענין הא והוי רבותא טפי, אלא ודאי כדאמרין²⁶]. ועיין בתוספות שכתבו דלא אמרין דאתי אורי"א דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה, אי משום דלבוד דהיינו כסתום, וממילא ליכא "אורי"א, אי משום דטפח זה של תורה הוא (הל"מ), ולפיכך אינו מתבטל. וע"ע מג"א בריש סי' תרל.

24 לאור זאת, נראה כי הראבי"ה יפרש גם את הלישנא השנייה בדברי רבא "ונתרת נמי בצורת הפתח" [כלומר או בטפח או בצורת הפתח] דהיינו צורת הפתח במשך השיעור המינימאלי של הדופן [ז"ט]. דאילו צורת הפתח במשך כל הדופן מהני לכל הלשונויות, ואף ללישנא בתרא שאמרה "וצריכה נמי צורת הפתח". ולפי"ז יצא שרבא מחדש בלישנא זו שאע"פ שצורת הפתח בעלמא צריכה להיות כנגד כל הדופן, מ"מ בדופן שלישיית של סוכה, כשם שהתירו בה טפח, כך נתיר בה צורת הפתח מינימאליה.

25 ועוד, כי לאור דברי ראבי"ה אין כלל מקום לדיוקו של הר"ן. יען כי כל הוכחת הר"ן לאסור דפנות העשויות כצורת הפתח נובעת מכך שזו היא קולת דופן שלישיית שאמרו כי דיה בטפח, הלכך אין להקל כך בשום דופן זולתה. אך הראבי"ה כתב כי קולת הדופן השלישיית היא בכך שאף אם הדופן אינה ארוכה כדי להגיע עד סוף הסוכה, היא מתירה עד סופה, וממילא אין שום מניעה לעשות צורת הפתח אף בשאר דפנות הסוכה, ובלבד שתהא כנגד כל הדופן.

ה. שיטת הראבי"ה וסיעתו, והירושלמי

אך הראבי"ה (ח"ב סימן תרו) כתב בשם ריב"א:

ונראה היכא דאיכא צורת הפתח לא בעינן שיחזיק צורת הפתח כל הדופן, כדפירש רבינו שלמה²², שאם כן לא היה צריך טפח. דבכל מקום חשובה צורת הפתח במקום הדופן, לגבי כלאים בפרק קמא דעירובין גבי נעץ ארבעה קונדסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה על גביהם, וכן לגבי שבת תנן "והרחב מעשר אמות - ימעט, ואם יש לו צורת הפתח - אין צריך למעט". ובכולהו לא בעינן קנים של טפח, כדאמרין בגמרא דעירובין צורת הפתח שאמרו קנה משהו מכאן וקנה משהו מכאן וקנה על גביהן. אלא נראה כאשר בינותי מדברי רבינו יב"א דלא בעינן צורת הפתח כנגד כל הדופן אלא שיהא בין הקנים העשויים לצורת הפתח רוחב [ארבעה] טפחים שיעור הפתח ומשוך מן הטפח העומד במקצוע פחות משלשה דהוה ליה טפי מן [שבעה] טפחים ומשהו שהוא כדי הכשר סוכה.

ר"ל דהואיל וקי"ל דהלכתא - דדופן שלישיית בסוכה בטפח - לקולא היא באה ולא לחומרא, והא חזינן דצורת הפתח בעלמא לא בעיא מזוונת ברוחב טפח, ואילו הכא

לקרן. וליכא אפילו התחלת מחיצה. ופליגי עליהו הרא"ש והרשב"א הריטב"א והר"ן ושאר והכריעו כפרש"י, דצורת הפתח מן הצד היינו שהקנה העליון צריך להיות מעל הקנים העומדים ולא מצידם.

ומכאן נבין ונדע, כי אין כוונת הר"ן להצריך שיהיו שני דפנות באורך מלא (ז"ט) סמוכות זו לזו. כי אם רק שלא יהא בקרן חלל (ברוחב ג' טפחים ויותר, דנפיק מכלל לבוד). אך לו תהיה שם התחלת דופן, ואפילו משהו, שוב אין כאן פתח בקרן זוויית. ואפילו ישלים את שיעור הדופן אחר שירחיק הרבה, שפיר דמי. דאי לא תימא הכי, מאי ראיא מביא מדברי הר"ף? הא לדברי הר"ף רק סמוך לקרן ממש לא עבדי אינשי פתח, אך לא במרחק משהו ממנו. וכע"ז כתב בשו"ת מים עמוקים סי' ד: "אבל כשהיה הדופן קצתו ארוג וקצתו בצורת פתח, ויש בשעור הארוג שעור ז' טפחים, אעפ"י שאין כל הארוג במקום אחד אלא חציו מכאן וחציו מכאן וצורת פתח באמצע, הרי זו כשרה לכ"ע אפילו אליבא דרבינו נסים ז"ל וכו'".

ולאור זאת יש לעיין בדיוני דידן, שלכאור יש פרגולות שלעולם לא יהיה הפתח בקרן זוויית, יען כי העמוד בנוי מג' חלקים כאשר הקרחה האמצעית מהווה את העמוד של צורת הפתח, אשר עליו קובעת קורת המשקוף. ועוד שתי קורות לו מימין ומשמאל. והם שפיר יכולות להיחשב התחלת דופן. או דלמא כל עמוד זה על שלשת חלקיו נחשב כעמוד אחד בלבד. וצ"ע.

ועוד יש לעיין אם דעת הר"ף והרמב"ם לאסור בגוונא דצורת הפתח על פני כל המחיצה אף בשבת? או דלמא מיירו רק בגוונא דאיכא מקצת כותל, ואז אי אפשר לפתח להיות בקצהו. אך לו כל הדופן עשויה בצורת הפתח שפיר דמי. ולא לקח הר"ן ראיא ממנו אלא לענין חיבור הדפנות בצורת הפתח ולא לענין עשיית כל הכותל מצורת הפתח.

22 הוא רש"י. וכפי שנכתב לעיל אות א, עיין שם בהערה 5.

ז. פסק מרן השו"ע והרמ"א

הרמ"א (סימן תרל סע' ה) פסקיה להאי דינא שהוציא הר"ן מחידושו²⁹:

רק שלא יהיו הפתחים בקרנות, כי המחיצות צריכין להיות מחוברים כמין ג"ם³⁰.

אך לעומת זאת מרן השו"ע לא הזכיר, ולו ברמז, את דברי הר"ן, על אף שהביאם כצורתם בב"י. אמנם אין בכך ראייה דלא ס"ל כוותיה, אא"כ ישנו טעם הגון לומר כן. ובאמת, כן היה נראה לכאורה לומר, כי לאור דברי הר"ן הללו אין שום מקום להחשיב צורת הפתח כדופן שתומה בסוכה, אלא כדופן פרוצה חשיבא. ונפק"מ דאם יש בסוכה פתחים גדולים אשר אם נצרף את חללם יהיו הם גדולים מן הדפנות הקיימות ("העומד"), יש לפסול את הסוכה כדין פרוץ מרובה על העומד³¹. וממילא פליגי עליה כל הני ראשונים שהכשירו פתחים הגדולים מהדפנות³², והלא השו"ע פסק כוותיהו (בסי' תר"ל סע' ה³³). אלמא לא ס"ל למרן לפסוק כדברי הר"ן, ובכוונה השמיטו משולחנו.

29 וכבר היה אפשר לנו לומר כי אין כוונת הרמ"א לדברי הר"ן, כי אם לדברי הרא"ה והריטב"א שאף הם כתבו אזהרה זו, אלא שלא כתבו כן כשיש שם צורת הפתח. ויש לומר כי כוונתם לאסור זאת רק כשאין שם צורת הפתח. (וכפי שידוע שפרצה הפחותה מעשר אמות - פתח מיקרין). וכפי שכבר כתבנו כי נראה שהריטב"א מכשיר צורת הפתח כדופן. אמנם שינויא דחיקא לא משנינא, כי נראה מדרכי משה הארוך שהגהה זו מהר"ן היא לקוחה. וכן ביארו הגר"א והמ"ב בס"ק כד.

30 ויש לעיין אם פוסקי אשכנז קיבלו - מלבד עצם ההלכה - את מקור הגהת הרמ"א, כלומר האם ס"ל שצורת הפתח פסולה מדאורייתא, או דלמא ס"ל כוותיה ולא מטעמיה שפסל מהתורה, אלא מכוח הרא"ש שאמנם פסל צורת הפתח אך רק מדרבנן. עיין בט"ו ס"ק ט ובמ"ב ס"ק מ ובשעה"צ ס"ק לח דמשמע דס"ל כהרא"ש ולא כהר"ן, שהרי כתבו שם שיש להתחשב בצורת הפתח. ולדברי הר"ן ליכא שום משמעות לצורת הפתח, שהרי פסולה בסוכה מדאורייתא.

31 דאע"ג דהברייתא (ז ע"א) הכשירה בסוכה פרוץ מרובה על העומד, מ"מ היינו דווקא בצירוף שתי הדפנות הפרצות ממילא, אך אם בשתי הדפנות הקיימות הפרוץ שבהם מרובה על העומד שבהם - פסולה. כך מוכח ברש"י. (וכ"כ האחרונים והמ"ב בס"ק כב).

32 הרמב"ם (פ"ד הלכה יב) והרא"ש ורש"י (ז ע"א) ועוד רבים.

33 וכן כתב השו"ע: "כשהכשירו בשתי דפנות העשויות כמין ג"ם בטפח וצורת פתח, אפילו אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה שאין בהם צורת פתח שכשתצרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד, כשרה. ובלבד שלא יהא בהם פירצה יתירה על י' אמות, ואם יש בה צורת פתח, אפילו ביותר מעשר. ולהרמב"ם, אפילו יש לה צורת פתח, אם יש לה פירצה יותר מעשר, פסולה אלא א"כ עומד מרובה על הפרוץ". כלומר רק לדעת הרמב"ם צוה"פ של 'יותר מי' אמות איננה נחשבת 'עומד', (אלא רק מכשירה את החלל שלא יקרא פרצה הפוסלת אף בעומד מרובה - מ"ב ס"ק כו), אך לדעה הראשונה שהיא דעת רוב הפוסקים צוה"פ נחשבת כסתום. ומשמע שאף הרמב"ם יודה בצוה"פ של עשר אמות ומטה שנחשבת כעומד, וא"צ שהעומד יהיה מרובה על הפרוץ.

שכתב שאם הטפח והדופן מגיעים לסכך, אין צריך קנה על גביהן (ופסקו הרמ"א בסי' תרל סע' ב). הלא בירושלמי מוכח להיפך, דהואיל והסכך לא נעשה לשם צורת הפתח ליכא לאכשורי ביה (עיין מ"א וגר"א על רמ"א שם). וכתבו כמה אחרונים²⁶ דהירושלמי מיירי כשעשה צורת הפתח מד' דפנות, הלכך כיון דלא עבדי לסכך לשם צורת הפתח אין להכשיר בו. אבל ראבי"ה מיירי בדופן אחת, הלכך לא בעינן שייעשה לשם פתח. ומדבריהם למדנו שאם עשה את כל ד' דפנות הסוכה בצורת הפתח ממש, ולא סמך על הסכך, פשיטא ופשיטא שכשרה.

ו. שיטת הרא"ש

דעת הרא"ש ממוצעת היא בין דעת הר"ן הפוסל צורת הפתח מדאורייתא, לדעת ראבי"ה וסיעתו המכשירים אף לכתחילה, וס"ל להרא"ש דמדאורייתא ודאי מהני צורת הפתח בכל דפנות הסוכה. דומיא דשבת וכלאים דחשיב מחיצה גמורה. אלא שמדרבנן בעינן דפנות גמורות של ז"ט ובשלישית טפח שוחק. וזו לשון הרא"ש (פרק א סימן לד):

וכיון דהוה ליה צורת הפתח - מדאורייתא סגי לה בהכי, דבכל מקום צורת הפתח חשיב כמחיצה, ולא בעי טפח שוחק אלא מדרבנן.

אמנם בנידון הפרגולה שלפנינו, נמצא כי לדעת הרא"ש אף מדרבנן א"צ אלא שתי דפנות בלבד, ללא דופן שלישית כלל. דהא איכא במקום של הדופן השלישית צורת הפתח, ובכה"ג כבר פסק הרא"ש (סי' לד) דהיכא דאיכא צורת הפתח הוי דופן גמורה מהתורה, ושוב א"צ לטפח אלא מדרבנן, הלכך סגי בעמוד ("פצים") הנראה מבפנים. ובפרגולה שפיר איכא למימר דעמוד קרן הווית שלה, ששיעורו בד"כ לא פחות מטפח על טפח²⁷, הוי כפצים הנראה מבפנים, ושוב א"צ שיהיה שוחק ויורחק ג"ט חסר משהו ע"מ ליצור רוב דופן - ד' טפחים²⁸.

26 שיירי קרבן (על הירושלמי שם), נזירות שמשון, דמשק אליעזר (תרל סע' ב), תוספת ביכורים, ספר החיים ודכמת שלמה. וע"ע פמ"ג בא"א תרל (ס"ק ז).

27 לחוש למש"כ המ"א בס"ק יב דאף בכה"ג בעינן פצים טפח. מיהו אינו מוכרח, דהא בגמרא ולפי להאי מילתא דמהני נראה מבפנים ושווה מבחוץ וכו' מלחי דמבוי, ושיעור לחי הרי סגי ליה בכ"ש. והרא"ש לא הזכיר בדבריו כלל דבעי פצים טפח. וכן תמה בשעה"צ ס"ק לח.

28 אמנם קשה לדעת הרא"ש אמאי בעינן לעשות את הטפח 'שוחק' ולהרחיק אותו כדי לבוד ע"מ ליצור רוב דופן (ד"ט), הרי סגי בכל סוכה בצוה"פ + פצים טפח צמוד לדופן הנראה מבפנים או מבחוץ. ויותר קשה לדעת המ"ב (בשעה"צ ס"ק לח) דס"ל דאיתו פצים אינו צריך שיעור טפח כדעת המ"א (ס"ק יב) וסגי בכל שהוא, אמאי צריך כלל טפח שוחק ולבוד. וע"ע הערה 34.

מאידיך, הרי פסק השו"ע (בסי' תרל סעי' ג) לגבי סוכה העשויה כמבוי המפולש:

היו לה שני דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש, עושה דופן שיש ברחבו ארבעה טפחים ומשהו, ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחד משתי הדפנות, וכשרה. וגם בזה צריך לעשות צורת פתח, שיתן קנה מהפס על הדופן האחד. וי"א שאין זה צריך צורת פתח.

אתה הוראת לדעת כי הדעה הראשונה שסתם השו"ע כמותה מצריכה צורת הפתח מהפס ועד הדופן. ואי איתא דסגי בצורת הפתח במקום דופן, למה לי פס ארבעה כלל? לוקים צורת הפתח מדופן לדופן! אלמא לא סגי לן בצורת הפתח במקום דופן סוכה³⁴. והדברים הללו נראים כסותרים זה לזה.

ונראה עיקר כדאמרן השתא, דאף מרן ס"ל דצוה"פ אינה מועילה [עכ"פ מדרבנן] בסוכה. ואין להוכיח דבר מהכשרת סוכה שהפתחים בה יתרים על העומד. ואף מדברי הרא"ש מתבאר כן. שהרי הרא"ש ס"ל מחד גיסא דצורת הפתח אינה כשרה אלא מדאורייתא אך מדרבנן פסולה היא (פ"א סי' לד), ומאידיך ס"ל שהפתחים נחשבים כעומד, ואפילו אם שיעור הפתחים רב מהדפנות כשרה (פ"א סי' ח). הרי לפניך שאין דברים הללו סותרים³⁵. אלא שצריך טעמא.

אכן, בעל המ"ב כתב בשעה"צ (תר"ל ס"ק כד) ליישב, דהר"ן שפסל צורת הפתח לא מיירי אלא בשיעור המינימאלי של הדופן, אך בשאר כל אורך הדופן היתר על

34 כן העירני חכם אחד. ואמנם יש לדחות שאין מכאן הוכחה, יען שקושיה זו יש להקשות גם על דברי הרא"ש המפורשים בענין 'פצים הנראה מבחוץ' כדלעיל הערה 28. ומתוך שלא הקשו האחרונים קושיה זו משמע שס"ל שאכן קשה יותר לעשות צוה"פ גדולה מדופן לדופן. וא"כ בסיס ההוכחה נשמט. אך אעפ"כ מסתבר כדבריו, שהרי הראשונים שהקלו בדופן שלישית של הסוכה העשויה כמין ג"ם, וכתבו שא"צ שצוה"פ תגיע עד סוף הכותל, דהיינו הראב"ה והריטב"א, באמת בסוכה העשויה כמבוי כלל לא הצריכו צוה"פ בנוסף לפס ד"ט. וז"ל ראב"ה (ח"ב סימן תרה): "וקיימא לן כרבי יהושע בן לוי דסוכה העשויה כמבוי כשירה ועושה לו פס ארבעה ומשהו ומעמידו בסמוך לדופן, דכל פחות משלשה כלבוד דמי, ולא סגי בטפח שוחק, משום דליכא שתי דפנות כהילכתן. והיכא דאיכא שתיים כהילכתן ושלישית טפח שוחק, בעינן נמי צורת הפתח". מוכח שא"צ צוה"פ אלא בסוכה העשויה כמין גא"ם. וכן הכריע לעיקר הריטב"א בחידושו (זו ע"א) ח"ל: "ונראין דברים דבאיכא פס ד' ומשהו בפחות מג', דופן גמורה היא זאת, ותו לא בעי מידי אחר כך וכו', והמחמיר תבא עליו ברכה".

35 אמנם יש מקום לחלק ולומר כי להרא"ש זו מחיצה שלימה מדאורייתא, ורק מדרבנן פסולה בסוכה, הלכך לענין עומד מרובה - שפיר יש להחשיבה 'עומד'. אך להר"ן דפסיל צורת הפתח בסוכה מדאורייתא, לא ניתן להחשיבה עומד.

שיעור ז"ט מודה דחשיבא צורת הפתח סתימה מעלייתא³⁶ ואין לה דין פרוץ³⁷.

לכשתעיין בר"ן תמצא שדברי שעה"צ מדוקדקים בלשונו³⁸, שהרי ז"ל הר"ן (דף ב ע"ב): "אלא ודאי אין צורת פתח מתיר ומשלים שיעור דופן בסוכה אלא בדופן שלישית בלבד...". ואח"כ כתב: "...שכתב הרב אלברצילוני ז"ל בספר העתים ובשם גאון שאין צורת פתח מועיל להשלים שיעור דופן בשתי דפנות הסוכה"³⁹.

ח. כשבת שבחג

ודע כי כל הנאמר עד הנה מיירי דווקא בשאר ימות החג⁴⁰. אך בשבת שבתוך החג

36 אמנם הר"ן ס"ל עוד יותר, דאף לגבי דפנות דעריבן, על אף שיהיו דפנות גמורות בשיעורן אכתי בעינן שיהיו מחוברות בלא צורת הפתח, אלא שעדיין י"ל דכל זה הוא בכלל המינימום הנצרך (דהמינימום הוא: "שני דפנות בשיעור ז"ט המחוברות יחד"). הלכך צורת הפתח לא מהניא בזה, לא להשלים שיעור ז"ט, ולא לחברם יחד.

37 ודלא כפי שהסתפק בזה בעל ערוך השלחן (סי' תרל אות יט) והכריע לחומרא בלא ראייה. ועוד שנראין דבריו כסותרין זה את זה, מפני שבתחילת דבריו שם כתב להכשיר פרוצה רחבה מ"י אמות ע"י צוה"פ אע"פ שפרץ מרובה על העומד ודלא כהרמב"ם. אלמא מחשיב צוה"פ כעומד. וצ"ע.

38 וכן גם מסתבר, שהרי כל עיקר הוכחתו של הר"ן שצורת הפתח לא מהניא בשאר דפנות היא מכך שהתירוה בדופן שלישית. וא"כ דווקא מה שהתירו ע"י צורת הפתח בדופן שלישית הוא ניהו דלא התירו בשאר דפנות. וכיון שלפי שעה"צ (בס"ק ב) אין דופן שלישית טעונה אורך כדי כל הסוכה, על אף שאינה דופן מלאה (בשיעור ז"ט) כי אם עשויה בטפח שוחק וצורת הפתח, משום דאמרינן "פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה". ושכן היא דעת הר"ן. נמצא אפוא, שלא הוצרכו להתיר צוה"פ בדופן שלישית אלא כדי להשלים שיעור דופן ז"ט, דכוותה בשאר דפנות דלא מהניא צוה"פ - היינו להשלים שיעור דופן ז"ט, ולא מיירי בעודך על אורך שיעור זה.

אמנם יש להעיר על סברא זו מדעת הרא"ש דודאי בעי בדופן שלישית צורת הפתח כנגד כל הדופן (כמש"כ בהערה מס' 6). ואעפ"כ מכשיר צורת הפתח בהמשך דופן הסוכה. ומיהו לפי מה שכתבתי לחלק בהערה מס' 35 אין זו קושיה. וע"ע בחזו"א (או"ח סי' עה ס"ק ח) דפליג אמ"ב וס"ל דדוקא כשיש ז"ט עומד אמרינן פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה, אך לא אם הדופן עשויה בטפח שוחק וצורת הפתח.

39 מיהו אי מהא לחודא לא אריא, דהא העתקנו בהערה 20 דברי הגאון, ונראה שאוסר לגמרי לפתוח פתח בשתי הדפנות כמין ג"ם. גם מעבר לשיעור המינימאלי של דופן. כמו שהעיר וחלק עליו הר"ן גיאת.

40 דהיינו חול המועד. אך לגבי יו"ט ראשון יש לעיין. דמחד גיסא שרי לטלטל ביו"ט אף בלא מחיצות. דהא ק"ל מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. ופסק השו"ע (בסי' תקיח ס"א) דהיינו שלא לצורך כלל [כדעת רש"י, הרי"ף והרמב"ם]. וא"כ אין שום צורך במחיצות ביו"ט וליכא מיגו. אמנם דעת השו"ע בזה אינה מוסכמת, עיין בבה"ל שם שמאריך להביא ראשונים רבים דס"ל שלא הותרה הוצאה כי אם לצורך יו"ט [ומסיק שם להחמיר]. וממילא כל הני ראשונים יסברו דמהני מיגו אף ביו"ט כיון שיש למחיצות שם מחיצות אף ביו"ט, שהרי על ידן יהא מותר לטלטל אף שלא לצורך יו"ט [אמנם מה שכתב לצדד הבה"ל בסוף דבריו שגם דעת השו"ע להחמיר, קשה מכמה מקומות. ואכמ"ל. רק עיין בס"ק י ובסי' י תטו ס"ק לא, שכתב שם המ"ב כדאמרן מתחילה].

איכא קולא יתירתא משום מיגו דרבה⁴¹.

היינו, דרבה פסק (בסוכה ז ע"א) כי בשבת של חג הסוכות מקלינן טפי, ומכשרינן דופן שאינה כשרה לסוכה בחול, אם היא כשרה בשבת, והטעם: "מיגו דהויא דופן לעניין שבת הויא דופן לעניין סוכה". וכיוון שצורות הפתח מכלל צד חשיבי כמחיצות גמורות לגבי רשויות שבת⁴², גם בסוכה יש להכשיר⁴³.

41 "רבה" כ"צ"ל, ולא "רבא", וכן יש להגיה ברש"י (ז ע"ב) בד"ה וצריכא. שהרי כתב רש"י בד"ה ואילו סוכה דשבת, דהאי אמורא ס"ל דלחי משום מחיצה, ואילו רבא ס"ל איפכא בסוגיית לחי העומד מאליו (עירובין טו.). ועוד יש להוכיח כן מרש"י (בד"ה הני"ל), דקרי ליה אביי: "מר", ולא מצינו שקרא כן אלא לרבה רבו, ולא לרבא חברו. ובכך א"צ לדחוק שכתב בבב"ל סע' ה' לבאר בדעת רש"י דמייירי במישור דאורייתא, שלא כתב כן הבה"ל אלא מפני שנדחק ליישב דברי רבא אהדי, אך אין צורך בכך אי רבה גרסינן, ד"ל דרבה לא ס"ל כלל האי צורת הפתח דבעי רבא. אמנם בתחילה עלה במחשבה לתרץ את רש"י כמו שכתב הבה"ל בסוף דבריו לתרץ דעת שא"ר, אך אי אפשר לומר כן בדעת רש"י שסובר שצורת הפתח צריכה להגיע עד סוף הדופן שכנגדו (כמש"כ לעיל אות א).

וברא"ש גרס רבה בתרתי 'מיגו' קמייתא, אך בבתייתא גרס רבא, ולעני"ד פשוט שטי"ס הוא, דהא בגמרא מצרכינן להו אהודי, אלמא רועה אחד אמרן. דאי לא - א"צ לצריכותא כלל.

42 כמפורש בשו"ע: "אפילו לא נעץ אלא ארבע קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן, מותר. והני מילי בחצר (ר"ל שנפלו בתליה ועשה שם קונדיסין בצורת פתחים, ומפני שיש בהם דיריון דרך להיות שם פתחים הרבה, לכן התירו - מ"ב) ומבוי שיש בהם דיריון, אבל בבקעה לא מהני כשכל הרוחות על ידי צורת פתח" (ס"י ש"ס סע' ז).

43 וה"ה איפכא: היכא דהויא דופן לעניין סוכה - הוי דופן לעניין שבת. ועיין מ"ב בס"ק יא שכתב בשם ח"א, שקולא זו אינה למעשה אלא בשעת הדחק, ומקורו מהר"ן. אך לעני"ד אינו מובן, דהרי כל עיקר דברי הר"ן נאמרו כטעם להשמטת הר"ף האי מיגו, ואף הר"ן גופיה כתב דאעפ"כ לא נראה לו כך. ומה עוד, שאנן לא אולינן בתר הר"ן בזה, כי אם אחר דברי הרא"ש שביאר את טעם השמטת הר"ף משום שלא הוצרך לכך שאין מיגו זה מלמנו דבר. והוציא מחמת טעם זה, שהר"ף יסבור בסוכה העשויה כמבוי שצריכה צורת הפתח מלבד תיקון של פס ד"ט. והרי השו"ע בסע' ג פסק בזה כוותיה, שהרי אלמלא סברא זו בדעת הר"ף, דעת הרא"ש עצמו הייתה שאין צורך בצורת הפתח. ורק מפני שהבין בדעת הר"ף שצריך - ביטל דעתו. ואם אולינן בתר דברי הר"ן והטעם שכתב להשמטת הר"ף לא ימצא מקור להאי דינא [מתוך ג' עמודי ההוראה לבד דעת הרמב"ם].

ואע"ג שהשו"ע השמיט (בסע' ב) דברי הטור "ומותר לטלטל בה אפילו בשבת", לאו משום דלא ס"ל כן, אלא היינו משום שתמה עליו בבי"ד אין צורך לאומרו כמו שכתב הרא"ש. ואע"פ שתיירצו, לא סמך על תירוצו. ומה שכתב בזה האליה רבה "ואין לומר דסבירא ליה דפשיטא הוא כיון דבעי צורת הפתח, דמכל מקום הו"ל לאשמעין דאפילו איסור הרבנן ליכא בטלטולו כעין שכתב בי"ד. מאירך יש להקשות על תירוצו הבי"ד, דאי איתא, אמאי לא חשש הרא"ש לטעם זה? [ועיין ברא"ש ס"י ט שאיהו גופיה ביאר באיך דקמ"ל דלא בעינן תיקון רוח רביעיית]. ולפיכך נראה שלא סמך הבי"ד על תירוצו, וכנ"ל. ומש"כ עוד הא"ר: "יעוד דאם כן הו"ל לכותבו בסעף ג' כיון דיש אומרים דא"צ צורת הפתח", לעני"ד מרן לא כתב כן התם, דאילו היה כותב כן היינו חוששים לומר שדעת מרן היא כ"א, ולפיכך הוסיף הדין בשבת שהוא משמעותי לדעתם. אבל השתא דס"ל כדעה הראשונה שכתב בסתם, לשם מה יכתוב זאת? ואם יש להוכיח מכאן מידי, יש להוכיח דס"ל להשו"ע לפסוק כדעת הסתם ולא כ"א [אע"פ שלמפורסמות אין צריך ראייה].

ומ"מ לעני"ד דברי הא"ר תמוהים מאוד. דהא ודאי ס"ל למרן האי מיגו מסוכה לשבת אף לקולא (ולא כה"ן שהוא רק מיגו לחומרא) כפי שהעירו האחרונים מפסק מרן גבי סיכך ע"ג מבוי (מ"ב ס"ק לב) וע"ג פסי ביראות

ט. פרגולה ברשות הרבים

אך אכתי לא נוכל להכשיר סוכה זו בכל מקום, מידי הוא טעמא דבעינן לאכשורי סוכה כזו בשבת אלא לדעת הר"ן דפסיל לה בחול, הא זה לא יגעה מזוור לדעתו אלא כשהפרגולה עומדת בכרמלית ולא ברשות הרבים, שהרי טעם הר"ן בהאי מיגו הוא: דהואיל ובפועל המחיצה מתרת לעניין שבת, "כיון שאי אפשר למחיצה שתתיר לחצאי"ן הלכך מתרת היא נמי בסוכה. על כרחך דלדעת הר"ן בעינן מידי שיתיר בפועל בשבת לגמרי, ולא סגי בכך שהוא מתיר רק מדאורייתא⁴⁴. וכך פסק הרמ"א (ס"י תרל סע' ז), וז"ל: "ואין להתיר אלא במקום שלחי ופסין מתירין לענין שבת, דאז שייך מגוו. ולאור זאת, יש לסייג חידושנו זה רק לכרמלית, דהא אין צורת הפתח [מכלל צד] מתירה דבר בשבת אלא אם כן עשויה היא בכרמלית, אך ברשות הרבים לא מהניא מידי. דהא אין רשות הרבים ניתרת (עכ"פ מדרבנן) אלא בדלתות (כדאיתא בס"י ש"ס ס"ב, וע"ע בבב"ל בס"י ש"ס סע' ז ד"ה כשכל הרוחות). אמנם כאן י"ל דכיוון שבסוכה עסקינן, דאית לה סכך, הדר דינה להיות בכרמלית, שהרי קי"ל

(ס"ק לג) שמוכרחים לומר שמשום מצוות סוכה הקילו גם בדין שבת. ומרן לא הסתבך כלל בפירושי הר"ן להני דיני, ופסק בהם כהרא"ש. וכבר העיר הבי"ד על הר"ן (בסוף סעף ז) שאם היה מבאר כהרא"ש לא הוה קשיא ליה מידי. (וכדלקמן בהערה 44). הלכך נלענ"ד שא"צ להחמיר בכך.

44 וכ"כ עוד לקמיה (דף ג ע"א) לגבי מיגו דפסי ביראות: "וחלקו על הרב אלפסי ז"ל שהביא בהלכות, שכיון שלא התירו פסי ביראות אלא לעולי רגלים בלבד כדאיתא בפרק עושין פסין [כ ע"ב] האידנא ליכא מיגו. ונראה שהרב אלפסי ז"ל סובר שעל גבי פסי ביראות לאו דוקא, אלא אפילו כעין פסי ביראות התירו, דכיון דמדינא פסי ביראות רה"י גמורה, אלא שאסור לטלטל בה מדבריהם, וגבי עולי רגלים העמידו דבריהם על דין תורה כדי שלא ימנעו לעלות לרגל, ה"נ אוקמא אדין תורה כדי שיהא ספוק ביד כל אדם לזכות במצוה זו. ואין זה מחוור אצלי, דא"ה סיכך ע"ג מבוי שיש לו לחי וע"ג פסי ביראות לא שייכי [אהדין] כלל, ובגמרא מצרכינן להו ואי אפשר א"כ נדחוק בזה". ואילו לשיטתיה, דבעינן מחיצה שתתיר בשבת אף מדרבנן. ולשם כך האריך לבאר קודם לכן שם כיצד האי מיגו מהני בסוכה העשויה כמבוי נוסיים שם: "ואם לא על דרך זה, איני רואה כאן מיגו כלל".

ולעומת זאת הרא"ש כלל לא ס"ל כדבריו בזה, אלא סובר שמשום מצוות סוכה התירו יותר ממה שהיה מותר בשבת רגילה, וז"ל (ס"י ט): "אמר רבה סיכך על מבוי שיש לו לחי מצד אחד כשרה. פירוש מבוי מפולש יש לו לחי מצד אחד ומצד השני אין בו תיקון כשרה הסוכה בשבת אבל לא בחול... ואע"ג דבשבת דעלמא אסור לטלטל במבוי כיון שהוא פרוץ ברוח רביעי. משום מצות סוכה התירו לטלטל כמו שהתירו גבי פסי ביראות... אמר רבא סיכך על גבי פסי ביראות כשרה בשבת דסוכה. דמגו דהוי דופן לשבת הוי נמי דופן לסוכה. ואע"ג דלא התירו אלא לעולי רגלים ולעולי רגלים נמי לא התירו אלא לבהמתם אבל אדם מטפס ועולה ומטפס ויורד. משום מצות סוכה התירו אף לטלטל בשבת דסוכה". וכן העיר הבי"ד על דברי הר"ן, וז"ל: "וקשיא זו שהקשה ליתא אלא לפי מה שפירש דהא דאמר רבא סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי כשרה משום מגו הוא, אבל כהרא"ש (ס"י ט) שכתב דאף על גב דבשבת דעלמא אסור לטלטל, משום מצות סוכה התירו כמו שהתירו גבי פסי ביראות, לא קשה מידי"ן [ר"ל שלפי הרא"ש שייך שפיר לעשות צריכותא בין שני דינים אלו].

שנחשב עכ"פ מחיצה מדאורייתא לחייב הזורק מריה לתוכו (כמש"כ רש"י ור"ן), הלכך יכולה לשמש מחיצה גם לסוכה באותה השעה. אך בניד"ד שהפרגולה מצויה בחצר, שוב אין משמעות כלל לצורת הפתח, ואין היא פועלת במציאות לא איסור ולא היתר, וכמאן דליתא דמיא. וכן מוכרחים אנו לומר חילוק זה בדעת הרא"ש גופיה, שאע"פ שפשוט לו ז"ל להתיר במבוי מפולש שיש לו לחי (והשו"ע אזיל בזה כוותיה), כתב להסתפק אם להתיר פסי ביראות בחצר, דדלמא לא שרי אלא ברה"ר ולא בחצר. וז"ל: "וראבי"ה ז"ל כתב ואפילו לא נתקן להתיר ביראות, כגון שאין בור, כיון דאם היה שם בור היה נידון משום מחיצה ושרי, ובחצר אם עשה כיוצא בו - רפיא בידי אם היתה כשירה. ואית מרבתינו שנסתפקו בדברים הללו, ע"כ" (פ"א ס"ט). ועדדי הספק הם: דמחוד גיטא אין תועלת בפסי ביראות אלא כשהם ברה"ר, אך בחצר - דפנות החצר הן המתירות את הטלטול ולא הפסין, ולפיכך לא שייך למימר מיגו, שהרי אין הפסין פועלים כלל, ואינם חשובים מחיצה, וכמאן דליתא דמיא. הלכך אף לענין סוכה ליכא לאחשובינהו כמחיצה. ומאידך גיטא, אילו יינטלו מחיצות החצר הרי שהפסין יועילו להתיר, נמצא שיש משמעות לפסין הללו.

והנה הטור הכריע להלכה לפסול סוכה בכה"ג⁵⁰. אך מרן השו"ע השמיט פסק זה ולא העלהו על שולחנו, ונראה שסובר להקל בזה⁵¹. ולדידה לא קשיא לן ולא מידי. אפס, כי הרמ"א (סי' תרל ס"ז) פסק לחומרא, וז"ל: "ואין להתיר אלא במקום שלחי ופסין מתירין לענין שבת, דאז שייך מגו". וכך ביארו בדעתו המג"א והגר"א (מ"ב ס"ק לה⁵²). ולאור דברי רמ"א אלו, הדרא קושיא לדוכתה. דהא אין צורת הפתח מועילה

50 וז"ל הטור (סי' תרל): "וכן סיכך ע"ג פסי ביראות ברה"ר שהן ד' קורות נעוצות בד' רוחות זו כנגד זו כזה שכל אחד נוטה אמה לכאן ואמה לכאן כשירה הסוכה בשבת שבחג ומותר לטלטל בה אפילו אם אין ביניהן בור אבל אם עשה כן בחצר פסולה".

51 וכן מתבאר מדברי המג"א והגר"א שביארו שהרמ"א שהחמיר חולק על מרן בזה. וכן מבואר דעת מרן להדיא במ"ב ס"ק לו (ודלא כדמשק אליעזר שביאר את הגר"א באופן תמוה לענ"ד). והדבר צריך תלמוד, אמאי שביק מרן לאיסור שפסק הטור בזה, והרי לא מצאנו החולקים על ראבי"ה המסתפק בדבר. אמנם המעיין בבי"י יחזה כי אכן אחר שהביא דברי הרא"ש שהעתיק את דברי הראבי"ה המסתפק בדבר, העתיק את המרדכי וז"ל: "והמרדכי (סי' תשל"א) כתב גם כן דברי ראבי"ה, ואחר כך כתב: ור"י כתב אף על גב דלא התירו אלא לבהמתן של עולי רגלים מכל מקום כיון דמדאורייתא שרי בכל ענין אמרינן מגו ע"כ". עכ"ל ב"י. ואח"כ מהדר הבי"י לפרושי ספיקו של הראבי"ה. משמע מדבריו שהבין כי המרדכי סובר שר"י חולק ומתיר בכל ענין דהיינו אף בחצר. וכן משמע מלשון המרדכי: "וכתב הראבי"ה... ור"י כתב... משמע דפליגי, ור"י מכשיר. ועיין.

52 איברא, שאילולא ביאורם, היה מקום לטעון שלא לכך כיוון הרמ"א. כי הואיל ומקור דברי הרמ"א הוא הר"ן, ואיהו לא בא למעוטי אלא סוכה העשויה במבוי המפולש, ולא היכא שהסוכה מצויה בחצר. דהא הר"ן ס"ל דאמרינן מיגו כל היכא דאילו יינטלו דפנות החצר ויעילו הדפנות הקיימות, וכפי שנכתוב לקמיה. ולא כתב הרמ"א כאן "פסין" אלא למעוטי היכא דליכא באר או ליכא עולי רגלים דלא מהני מיגו זה. וממילא האידנא דליכא עולי רגלים אין היתר בפסי ביראות. שכן דעת הר"ן באמת (סוכה ג. ד"ה וחלקו). עיין בדי"מ הארוך ודו"ק. ולפי"ז בצורת הפתח שבחצר י"ל שאף הרמ"א יתיר ע"י מיגו.

דאין רשות הרבים מקורה⁴⁵ (סי' שמה ס"ז), וצ"ע⁴⁶.

על כל פנים פשוט שמרן השו"ע ודאי פליג על הרמ"א בזה. דהרי פסק (בסי' תרל ס"ז) כרש"י, רמב"ם ורא"ש להכשיר בשבת דסוכות סוכה ע"ג מבוי מפולש שיש לו לחי, מיגו דהויא דופן לענין שבת הויא דופן לענין סוכה⁴⁷. ואי כדברי הר"ן והרמ"א היה לו לפוסלו⁴⁸, דהא במבוי כזה אכתי אסור לטלטל מדרבנן עד שתהיה לו מחיצה נוספת, נמצא שאין הלחי הזה מתיר בפועל כלום בענין שבת, ורא"א לומר בו מיגו להתירו לדופן סוכה. אלא על כרחך ס"ל למרן דאין צורך שתהא המחיצה מתרת מידי בפועל בשבת⁴⁹. וא"כ עכ"פ יצא לנו דלדעת מרן יהיה מותר בלא פקפוק לישב בשבת בסוכה העשויה בצורות הפתח מכל צד, בין אם נתונה ברשות הרבים ובין אם נתונה בכרמלית.

י. פרגולה בחצר

איברא דאכתי לא אפרק מחולשא, דנהי דאסיקנא שלדעת השו"ע יש להכשיר פרגולה בשבת דסוכות אף אם עומדת ברה"ר, ולדעת הרמ"א דווקא בעומדת בכרמלית ולא ברה"ר, מ"מ בפרגולה העומדת ברה"י כגון בחצרו של אדם או במרפסתו עדיין יש מקום לפסול. דיחלוק ולומר דנהי שמרן התיר מבוי מפולש שיש לו לחי, אך היינו דווקא מפני שבאמת פועל הלחי הזה איזה פעולה ממשית בשבת, דהיינו

45 ואע"ג דכתב השו"ע (שם ס"ח, ט) לגבי מבוי הרחב ט"ז אמה ומתקצר בקצתו מרוחב זה, ד"א שאכתי שם רה"ר עליו הואיל ומפולש הוא לרה"ר. וא"כ ה"ה בנד"ד אע"ג דאית לה קירוי הואיל ומפולש לרה"ר הווי רה"ר. שאני הכא, דאינו מפולש לרה"ר דהא אית ליה צורת הפתח.

46 וסיבת הצורך בעיני, מפני שאף הר"ן הזכיר כאן שאסור מדאורייתא לטלטל בכל הסוכה אם דופן אחת קצרה מחברתה, וכתב דמדאורייתא שרי לטלטל רק כנגד הדופן הקצרה [וכן בדוג' הנוספת שכתב הר"ן שאסור לטלטל בסוכה מדאורייתא - כגון שהפרוץ מרובה על העומד]. וחזר על זה כמה פעמים שם. ולכאורה הוא פליאה נשגבה, שהרי מיירי בסוכה שהיא מקורה, וק"ל דאין רה"ר מקורה (שבת ה"ע א), הלכך בכל גווני ליכא איסור מדאורייתא לטלטל בסוכה. וצ"ע.

47 והטעם כתב הרא"ש וז"ל: "ואע"ג דבשבת דעלמא אסור לטלטל במבוי כיון שהוא פרוץ ברוח רביעי. משום מצות סוכה התירו לטלטל". וכ"כ עוד הרא"ש לגבי פסי ביראות: "ואע"ג דלא התירו אלא לעולי רגלים, ולעולי רגלים נמי לא התירו אלא לבהמתם אבל אדם מטפס ועולה ומטפס יורד. משום מצות סוכה התירו אף לטלטל בשבת דסוכה".

48 והר"ן מבאר מקרה זה שהובא בגמרא באופן אחר, ויבואר לקמיה אות י.

49 ואע"ג שלשון הרמב"ם בהמשך, היא ע"ג באר שיש לה פסין ולא העתיק את לשון הגמרא ע"ג פסי ביראות" ואיכא למשמע דהיינו דווקא על גבי באר ממש, דהיינו כשהפסין אכן מתירים בשבת, ולא בפסין במקום שאין שם באר, וכן דייק בהב"ל (בדי"א או ע"ג באר) בדעת מרן. מיהו לכי מעינית בה, קשה הדבר טובא. דא"כ היאך התירו הרמב"ם ושו"ע לטכ"ע ע"ג מבוי מפולש? הרי בשבת דעלמא אכתי אסור לטלטל בו. והדבר צריך תלמוד.

בשבת אלא אם כן נתונה היא בר"ה או בכרמלית, אך בחצר לא מהניא מידי.

אמנם אכתי יש לצווה ולהציל. דהא הרא"ש ס"ל דצורת הפתח שריא מדאורייתא בסוכה, ורק מדרבנן אסירא (כמש"כ בסימן לד), וכיון שלא פסיל הרא"ש בהחלט היכא שפסי ביראות בחצר כי אם מסופק בדבר. נהי דהטור כבר פסקה לאסור, י"ל שדווקא לגבי פסי ביראות הכריע כן משום דפסי ביראות לא מהנו מידי בסוכה [בחול], ומדאורייתא פסיל⁵³, הלכך כשהם בחצר הווי ספיקא דאורייתא לחומרא. אך בצורת הפתח, דמדאורייתא דופן כשרה היא להרא"ש, הווי ספיקא דרבנן, הלכך י"ל דניזיל בה לקולא⁵⁴. וכל המחמיר (בדברי סופרים) עליו ראייה ללמד,

53 ואע"ג שאין זה מפורש ברא"ש שפסי ביראות פסולים בסוכה [בחול] מדאורייתא, והיה מקום לומר שהכלל "דופן סוכה כדופן שבת" (סוכה ז ע"א) חל גם על זה. אך מ"מ לא משמע הכי, דא"כ אמאי לא מכשרין להו לכתחילה אלא בשבת ומטעם מיגו, הרי כלל זה מתיר אף לכתחילה בחול ואם נאמר שמ"מ מדרבנן החמירו, אכתי לא יובן מדוע רבנן הקלו בשבת. הרי אף בדליכא בור התירו, ואף לאדם התירו, ואע"פ שלא הותר כן בשבת. אלא ע"כ טעם ההיתר הוא משום מצוות סוכה (כמש"כ התוספות ז ע"ב, והרא"ש סי' ט, והר"ן ג ע"א ועוד), א"כ אף בחול איכא מצוות סוכה? לפיכך נראה ברור שאף מדאורייתא יש לפסול פסי ביראות בסוכה. ואין למדים מהכללות דדופן סוכה כדופן שבת, דהא חזינן דאף מחיצות שאינן ניכרות דמכשרין בשבת פסלינן בסוכה (סוכה ד ע"ב) אלמא האי כללא לאו דווקא הוא. וכן נראה מתוספות (ז ע"ב ד"ה סיכך ע"ג פסי ביראות) שכתבו "כיון דמדאורייתא שרי (פסין בשבת) בכל ענין (אף לאדם), אמרינן מגו. ואפילו מדרבנן לא אסרי, משום מצות סוכה", אלמא המיגו הוצרך להתיר סוכה זו מדאורייתא. ובלעדי המיגו היא פסולה מדאורייתא. וכן משמע מהריטב"א (עירובין טו ע"ב סוף ד"ה אתמר פרוץ כעומד), דדוקא "לענין שבת" גמירי להכשיר פסי ביראות אע"פ שפרוץ מרובה (והיה זה לא לשגות בלשון הריטב"א בדוכתין). וכן יש להוכיח שכן דעת האחרונים שהקשו על האי מיגו של סוכת שבת, דהא אין ראיה הסוכה לשבעה מדאורייתא (כדאיתא בסוכה כג ע"א)? ויתרצו מה שתיצרו (עיי' בישועות יעקב [תרל"ט ס"ק א] ובאוהל דוד וברש"ש [סוכה ז] ובשו"ת בית שערים [סי' שלא] ובשו"ת משיב דבר [סי' לט] ובציץ אליעזר [חלק טו סי' סא] ועוד), ואף לא אחד מהם כתב דמדאורייתא פסין כשרים בסוכה, לבר ממשמעות דברי הפמ"ג (תר"ל סי' י) שכתב מכח זה שהמיגו מהני רק לדרבנן. אלא שדבריו צע"ק שהרי כתב זאת להביא ראיה לפסק הרמ"א אשר מקורו מהר"ן, והר"ן גופיה כתב להדיא שם שהוכיח בחידושו שהמיגו מהני אף לדאורייתא. ודו"ק (ומ"מ אין להוכיח מידי מכך שלא מצאנו היתר של פסי ביראות לענין כלאים, די"ל דכל ההיתר של פסין הוא מצד שם ד' מחיצות כדאיתא בגמ', וזה לא שייך אלא היכא שצריך מקום מוקף במחיצות כשבת וסוכה, ולא בכלאים שהוא מדין מחיצה אחת. כמש"כ הריטב"א: "ובכלאים לא שייכי ד' מחיצות, דבמחיצה אחת די, שנעשית צורת הפתח כגדר, זה סומך מכאן וזה סומך מכאן, [ונשנהתירין] שם ד' קונדיטין והו להתיר ד' מיני כלאים, והכל יש לו דין מחיצה אחת" [עירובין יא ע"א]).

54 ואע"ג דאין זה מוסכם שדין דרבנן שהתפקו בו קמאי יש להקל בו, כמש"כ המנחת יעקב (סימן א סק"ו) דספיקא דרבנן שנסתפקו בו הראשונים, שבדאי לא היו מקילים בו, משום דהו ספק חסרון ידיעה, גם לנו אין להקל בו. וכ"כ עוד בקונטרס הספקות (במהודשים אות ח). וכ"כ בספר פרי האדמה (פרק ז מהלכות חמץ ומצה דף מ ע"ג) והחכמת אדם (בבבלי ספק ספיקא כלל ח). והעיר עליהם מורינו מופה"ד הגרע"י זצ"ל (יחוד ח"ו סימן י בעהרה) דאישתמיט להו מה שכתב הרמ"א בדרכי משה יורה דעה (סוף סימן רמו), שלדעת רוב הפוסקים תיקו בדרבנן לקולא, אף על פי שאינו אלא ספק מה אמרו הראשונים בדבר ע"כ. וציון שם לאמבאה דספרי רוא"ה דסברי הכי. ואת ראיית המנחת יעקב דחה הגרע"י בנקל. וכן מרן היחיד"א בספר יעיר און (מערכת ב אות לג) כתב גם כן שדברי המנחת יעקב דחשיב כספק חסרון ידיעה לא הונח לו בהם (ועיי' עוד לו

כדתנן בידיים (ד, א). (וכ"ש אם נתבונן במקור הרא"ש, הלא הוא הראב"ה, המציין על הספק של פסי ביראות בחצר, והרי איהו גופיה ס"ל להקל בצורת הפתח בסוכה אפילו בחול כאמור לעיל אות ה).

אך זה לא יגהה מזור לדעת הר"ן, דמשמע דפסיל לגמרי צורת הפתח בסוכה. דהא ס"ל דטפח שהתירה ההלכה למשה מסיני בדופן שלישית, היינו עם צורת הפתח, וממילא בשאר דפנות אסירא מדאורייתא (כ"מ בבה"ל בסע' ב ד"ה שיעמיד).

מיהו לדעת הר"ן נראה שא"צ לכלל זה מעיקר דינא, דהא ס"ל דאמרינן מיגו אף במחיצת שבת הנתונה בחצר. שהרי בדין המסכך ע"ג מבוי שיש לו לחי פירש שהמדובר הוא במבוי שאינו מפולש, רק שהסכך נתון מחציו של מבוי כלפי פתחו, ונמצא שהסוכה עשויה כמבוי המפולש אע"פ שהמבוי עצמו אינו מפולש. ואע"פ שבד"כ בסוכה כזו - העשויה כמבוי המפולש - בעינן פס ד' טפחים, הכא סגי בלחי כל שהוא⁵⁵. ובטעם ההיתר פי' הר"ן ז"ל: "והאי מיגו נ"ל דהכי אמרינן ליה, דכיון דהאי לחי מהני להתיר המבוי בלא מחיצה שלישית מדאורייתא, לרבה דאמר לחי משום מחיצה כדאיתא בפ"ק דעירובין (יב ע"ב), מהני נמי להכשיר סוכה זו מדאורייתא. וכיון דהאי לחי נמי מהני להתיר מבוי זה מדרבנן, שאע"פ שיש לו שלש מחיצות אפ"ה צריך הוא להכשירו של לחי מדרבנן, נמי שרי לסוכה משום מיגו דידיה אפילו מדרבנן". הא קמן דמתיר הסוכה ע"י לחי משהו, ואע"ג דלגבי הסוכה בעינן דופן מדאורייתא, ואילו במבוי שאינו מפולש אין הלחי נצרך להתיר אלא מדרבנן, אעפ"כ כיון שאילו תינטל המחיצה השלישית יועיל הלחי מדאורייתא, הלכך מהני נמי לדופן סוכה מדאורייתא. וכפירוש זה בגמרא כתב המכתם בשם רבנו יהונתן, וכ"כ הרא"ה, ותוספות רבנו פרץ והמאירי (וכן פסק המ"ב בס"ק לד לדברי הרמ"א. ושלא כדעת התוספות דבעי לחי טפח). הלכך הכא נמי נימא הכי, כיון שאילו יינטלו מחיצות החצר יועילו צורות הפתח להתיר לטלטל בפרגולה בשבת, ה"נ מהני להיחשב דופן לסוכה.

ביחוד ח"ו סי' כ).

וכמו כן אין לפקפק ולומר שאין להקל לכתחילה בספק דרבנן, דהא הסכימו רוב האחרונים להתיר אף לכתחילה. כפי שפסק הפר"ח (ביוד כללי ס"ס בקצר כ. וע"ע בפר"ח באו"ח סי' פג ס"ג). וכ"ש הכא דבשיטת הרא"ש עסקינן, ואיהו ס"ל בפסחים (פ"י סי' מ) להתיר לכתחילה לספור העומר כבר בביה"ש משום ספיקא דרבנן לקולא. ויש עוד להאריך ולפלפל בזה, אך הוא למותר, דבלאו הכי להלכה אף בפסי ביראות העיקר דשרי אף בחצר כמש"כ המ"ב (תר"ל ס"ק לח).

55 וכן פירשו התוספות, אך בניגוד לשאר, התוספות העמידו כי המדובר הוא בלחי ברוחב טפח, הלכך מדאורייתא דופן גמורה היא בסוכה. ולא ילפינן במיגו אלא שתהא הסוכה כשרה אף מדרבנן, בלא לבדו צורת הפתח. ולדברי התוספות אין צורך בחידושו של הר"ן דאיכא הכא תרי מיגו וכמש"כ לקמן.

יא. סוף מסלול "צורת הפתח"

סוכת פרגולה והיא העשויה בצורות הפתח מכל צדדיה, ללא שום דופן, (וכ"ש אם ישנן דפנות אלא שמחוברות זו לזו בקרן ע"י צורת הפתח), נראה שיש להכשירה ללא פקפוק בשבת של חג סוכות, בין אם עומדת היא ברשות הרבים ובין אם עשויה בחצר⁵⁶. ועל אף שיש כמה ראשונים דמשמע מהם קולא יתירה, שכשירה היא אפילו בחול, מ"מ הואיל ויש מקצת ראשונים הפוסלים סוכה כזו מדאורייתא, או על כל פנים מדרבנן, וכן נראית דעת מרן (סי' תרל סע' ג) וכן פסק הרמ"א (שם סע' ה) אין להקל בזה בחול (מה גם שאז אפשר עדיין להכשירה על ידי תוספת דפנות). ומיהו אף בחול, אם קיימות שתי דפנות מלאות בשיעור ז' טפחים כל אחת, המחוברות זו לזו כמין אות ד', רשאי להאריכם ע"י צורות הפתח ולהרחיק מהם את הדופן השלישית אפילו מרחק רב. וכן פסק בשער הציון (סי' תרל ס"ק כד).

מסלול "פי תקרה"

יב. פי תקרה - שיעור עובייה ורוחבה

מסלול נוסף להתיר סוכת פרגולה, הוא ע"י הלכה למשה מסיני הנקראת 'פי תקרה'.

'פי תקרה' הוא חוד שפת עובי התקרה, אשר ממשיך באופן תיאורטי עד הארץ ומהווה בכך דופן הלכתית.

פי תקרה צריכה עובי טפח לפרש"י (כ"כ תוספות בעירובין פו ע"ב ד"ה גזוהרא וכ"כ האו"ז [ח"ב סי' קצג] וסמ"ג עשין, דרבנן א] בשם רש"י) אמנם דייקו כן מפרש"י (סוכה יח ע"ב) שפירש: "פי תקרה - עוביין של נסרים בחודין וכן עובי ראשיהן⁵⁷ הכל'ה לצד סוכה...

56 והוא על פי מה שהעלו בס"ד: לבני ספרד בין ברה"י ובין ברה"ר וכ"ש בכרמלית. ולבני אשכנז היוצאים ביד רמ"א: בכרמלית וברה"י דווקא שרי, אך לא ברה"ר (ומיהו כידוע לדעת הרבה מרבני אשכנז כמעט ואין כיום רה"ר כפי שהאריכו לבאר האחרונים בס"י שמה, אם מצד דלית לן ששים ריבוא ואם מצד דלית לן ר"ה מפולשת משער לשער, והדר דינה למיהוי בכרמלית. ועוד שסוכה לעולם לא תהא רה"ר דהא מקורה היא וק"ל דאין רה"ר מקורה. עיין לעיל הערה 46). ומי שאין לבבו שלם עמדי להסכים עימי להקל ברה"י לדעת הרמ"א, על כל פנים יהא רשאי להקל בשעת הדחק, כגון כשאין סוכה אחרת היכולה להכיל את הציבור וכל כיוצא בזה. שכן פסק המ"ב (בס"ק לו) שהעיקר כדעת מרן, ושרשאים בני אשכנז לסמוך על כך בשעת הדחק.

57 עיין פרש"ש שהגיה: 'והן' עובי ראשיהן. אך לענ"ד אין צורך בזה, כי יש כאן שני סוגי 'פה': האחד - החוד בשפת אורך הקורה, והאחר - שפת ראש הקורה. וכה"ג יש לפרש גם את הביטוי 'פי הווג': א. ראש המספריים, כמו 'פי הבאר' על פי מידותיו. ב. הצד החד לאורך המספריים, כמו 'לפי הרב' 'חרב פיפיות'. לכשתעיין, תמצא כי רש"י בשבת (צד ע"ב) פירש כפירוש הראשון, וריב"ן במכות (כ ע"ב) כפירוש השני.

ומסוכך בנסרים עבים... אך ברש"י שלפנינו לא מפורש ששיעור עובי זה הוא טפח⁵⁸.

כמו כן, רוחב הקורה המינימאלי על מנת לקרואה 'פי תקרה', כתבו התוספות בערובין (פו ע"א) דהיינו ד' טפחים [גם ע"י צירוף כמה קורות סמוכות, כדמוכח בשבת ט ע"א]. ופליגי על משמעות רש"י שם⁵⁹ שא"צ ד' טפחים. וכתב ב"י (סי' שסא) שדעת הרמב"ם כרש"י, ופסק כוותיהו. אמנם הרמ"א שם (בסע' ב) הביא את דעת התוספות. וכן הכריע המ"ב שם, וציין בבה"ל שרוב הראשונים נוקטים כן.

יג. כמות המחיצות

מספר המחיצות ההלכתיות שניתן ליצור באופן זה של פי תקרה, תלוי במחלוקת הראשונים. כאשר לדעת רש"י ניתן לומר 'פי תקרה יורד וסותם' מכל צד [נארבעת צדדי התקרה]. שכך היא דעת רב דהלכתא כוותיה. ובלבד שמטרת 'פי התקרה' יהיה לעשות מחיצה עבור החלל הקיים מתחת התקרה ולא עבור החלל שמבחוץ לה⁶⁰.

לעומת זאת דעת התוספות [ר"ת] ורא"ש דרק כאשר ישנם כבר שתי מחיצות אז ניתן לומר פי תקרה יורד וסותם במקום דופן שלישי ורביעית. ואף זאת דווקא כשהן עשויות כמין ג"ם (כצורת האות ד'), אך אם המחיצות עשויות כמבוי המפולש, אי אפשר לומר כן. וכן פסק הרמ"א כדבריהם (סי' שסא ס"ב).

אמנם דעת הר"ח הרי"ף והרמב"ם דרק ברוח אחת אפשר לומר פי תקרה יורד

58 וכתב החו"א (עירובין סי' טו אות א) שהפוסקים לא הזכירו תנאי זה. וצ"ע בדעת הטור (סי' תרל) שאף הוא הזכיר דבעינן טפח. אך עיין ב"ח שהבין שהטפח שהזכיר הטור כוונתו לרוחב הקורה של פי התקרה אך לא לעובייה.

59 וכן מפורשת דעת רש"י להדיא בסוכה יח ע"ב ד"ה לדידך.

60 ואע"ג שנראה מסוגיית הגמרא (סוכה יח ע"ב) דאפילו אביי מודה היכא דשתי הדפנות מקבילות זו כנגד זו דלא אמרינן פי תקרה בשאר הדפנות הפרוצות, משום דהוי כמבוי המפולש, וכ"ש דרבא יסבור כן. והיאך יהא מותר פי תקרה מכל צדי ויש לחלק ולומר דהיכא שרק שתי דפנות פרוצות חמיר מהיכא דכל הדפנות פרוצות, מפני שאי אפשר לעבור אלא דרך דפנות אלו, הלכך בקיעת רבים מבטלת המחיצה. וכדפרש"י: "דכיון דאזיר פתוח לנגדו, דומיא דמבוי מפולש ועשוי לקפנדריא - לבקיעת רבים". ולשון קפנדריא: אדמקיפנא אדרי איעול בהא (והיינו עד שאקף את שתי הדפנות השלימות - איעול ביניהן). מה שאין כן אילו כל הדפנות פרוצות אין הכרח שיעברו כולם דווקא דרך דופן מסויימת, כך שאין כאן בשום דופן 'בקיעת רבים'. ובכך גם מסולקת מרש"י קושיית התוספות ד"ה סיכך. ודו"ק.

וסותם⁶¹. ואם ישנם שני עמודים בולטים [פצימין], אפשר לומר 'פי תקרה' אפילו כששתי המחיצות השלמות עשויות כמבוי המפולש (רמב"ם סוכה ד, ח). וכן פסק השו"ע (סי' תרל ס"ח) להקל כדבריהם⁶².

יד. פי תקרה בסכך

אף בסכך של סוכה שיש בו חיסרון מפני שהוא עראי, שייך המושג של 'פי תקרה', כך היא דעת רש"י בסוכה (יח ע"ב ד"ה לדידך), ובלבד שיהיה סכך שיש לו עובי וחוד. וכן דעת רבינו חננאל שם. וכן הוא בשיטת ריב"ב ובפסקי הרי"ד, וכ"כ בתוספות הרא"ש (עירובין צג ע"א) וכן היא דעת ר"ת בספר הישר (סי' צו) שכתב שלהוצין ליכא פי תקרה דאין להם פה, משמע שעראיותם אינה פוגמת. אכן, דעת הרא"ה והר"ן (סוכה ט ע"א) המאירי (שם יח ע"א) והריטב"א (שם) דכלל לא שייך למימר בסוכה פי תקרה משום שהיא בניין עראי ותקרת עראי. וכן משמע גם מהרב המגיד (הל' סוכה ולולב ד, ח).

לאור זאת, כדי לצאת ידי הכל, היה נראה להצריך שתהיה הפרגולה מסוככת בסכך נסרים קבועים⁶³. אך הואיל ויש להעיר כי פי תקרה נאמר גם בקורה התומכת

61 כך כתב הבה"ב בסי' שסא (סוף סע' ב). אמנם דבריו צ"ע מתשובת הרשב"א (ח"ה סי' לא) שפירש להדיא את דעת הרי"ף דאף אם יש שתי דפנות המחוברות כמין ג"ם יש לומר יורד וסותם באחריותא (ושם בסי' ל כתב כן בדעת הראב"ד). ונ"ל שלא היו כל תשובות הרשב"א לפני המ"ב (כדמוכח ממכמה מקומות. כגון בסי' שכא בשעה"צ ס"ק מא, ובסי' שלו ס"ק נד, ובסי' תקמ"ד ס"ק ו), ודו"ק.

62 דווקא לעניין הקולא דהיינו שכאשר יש שני עמודים בולטים שפיר אמרינן פי תקרה יורד וסותם. אך לגבי החומרא היוצאת מהרמב"ם והרי"ף דרק בדופן אחת אמרינן פי תקרה, לא הכריע. עיין סי' שסא ס"ב ובמ"ב שם ס"ק יג.

63 ואע"פ שכתבו התוספות (ב ע"א ד"ה כי עביד) שאין לקבוע את הנסרים של הסכך לסוכה במסמרים, דאע"ג בדפנות לא בעינן דירת עראי, בסכך ודאי בעינן עראיות. ומשמע דפסילי מדאורייתא, והעתיקו זאת האחרונים, וכן המ"ב (בסי' תרל"ג עשה"צ ו). מ"מ המעיין בתוספות יחזו שיעקר טעמם הוא מפני שאם הסכך קבוע אין הגשמים חודרים לסוכה, וא"כ י"ל דהיכא שהגשמים יחדרו לסוכה אין זה נקרא קבע, ואע"פ שקבועה במסמרים, לפי שאינו עשוי לתשמיש קביעות נוכח מוכח באו"ז ח"ב הל' סוכה סי' רפה, וכן ביאר הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה סי' שסו. ועוד, נראה ממכמה ראשונים שלא חשו כלל לקביעות מסמרים בסכך. שהיה בסוכה (לא ע"ב) איתא: "...אבל גול עצים וסיכך בהן דברי הכל אין לו אלא דמי עצים", ולאחר מכן איתא: "אמר רבינא האי כשורא דמטלתא עבדי ליה רבנן תקנתא משום תקנת מריש, פשיטא מאי שנא מעצים...", אלמא בכשורא נמי מיירי שסיכך בה. וממשיכה הגמ' לומר שיש מציאות שחיבר את הקורה בטיט לסוכה, אלמא מוכח דשרי לקבוע את הסכך לסוכה. וכן ביאר שם הרי"ח להודיא "גול כשורא וסיכך בה...". וכן מוכח עוד דעת הרמב"ם (סוכה ה, ח) וז"ל: "תקרה שאין עליה מעויבה, שהיא הטיט והאבנים, אלא נסרין תקועין בלבד הרי זו פסולה, שהרי לא נעשו לשם סוכה אלא לשם בית, לפיכך אם פקפק הנסרים והניד המסמרים לשם סוכה הרי זו כשרה..." משמע שאילו היה עושה כן מתחילה לשם סוכה הייתה כשרה, על אף שהיו בה מסמרים. וכ"כ בטור ובשו"ע סי' תרלא סע' ט. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ריג שהתיר להדיא לקבוע הסכך במסמרים. וכ"מ בתה"ד סי' פט הביאו ב"י בסי' תרכו. ודו"ק.

בסכך, ולא רק בסכך גופיה⁶⁴, לפיכך נראה כי אף בפרגולה רגילה המשוללת תקרת נסרים ורק מסוככת בסכך כל שהוא, 'פי התקרה' הוא קבוע, ושפיר יש לומר שיוורד וסותם⁶⁵.

טו. פי תקרה בפרגולה - סיכום השיטות

דעת רש"י - פרגולה א"צ שום דופן (ולא צוה"פ ולא מזוזות פתח), דהא אית לה פי תקרה מכל צד. ואפילו הסכך לבדו יכול לשמש פי תקרה, דהא עביד לחלל שתחתיה. וי"א דבעינן עובי טפח.

דעת הרא"ש - אם יש בפרגולה שתי דפנות, בשיעור ז' טפחים כל אחת, המחוברות כמין אות ד', ופי התקרה רחב ד"ט⁶⁶, תו לא צריך לא להשלים את הדפנות הללו לאורך כל הפרגולה, ולא להוסיף דופן שלישית כלל. דהא שאר המשך אורך שתי דפנות הללו עשוי בצורת הפתח (כדאמין לעיל סוף אות ז), וגם דופן שלישית עשויה ע"י פי תקרה העשוי לחלל שתחתיה. ובלבד שיהא בקורה של פי התקרה רוחב ד"ט (מצירוף כמה נסרים, דהלא קורה אחת ד"ט נפסלת מדרבנן משום גזירת תקרה). ובלבד שלא יהיה זה בדופן אמצעית בסוכה העשויה כמבוי המפולש.

ואי ליכא רוחב ד"ט בפי התקרה של הסוכה עצמה, אך הפרגולה צמודה לתקרה היוצאת מן הבית, ובתקרת הבית איכא רוחב ד"ט, ופי התקרה של הבית בולט וניכר מתוך הסוכה - סוכה כשרה היא. ואע"ג דאין פי התקרה נועד לחלל של הסוכה, כי אם לחלל שתחת התקרה, מ"מ כבר פסק הרא"ש (פ"א סי' לד) דאף כשיש

64 שכן מוכח ברש"י בעירובין (צ ע"ב) וז"ל: "...ועומד קירויה על ד' יתירות, ונותנין ד' קורות מיתד ליתד ועליהן מסדירין הנסרין, ואותן הקורות קרי פי תקרה". וכ"כ עוד שם (צג ע"א) וז"ל: "...אמרינן פי תקרה יורד וסותם, דסתם אבסדרה תחובין לו קורות מלמעלה מעמוד לעמוד שעליהן נותנין את התקרה, והנך קורות יש להן פה דהיינו חודה שאינה עגולה אלא מרובעת...", והעתיקוהו תוספות בסוכה יח ע"ב ד"ה סיכך. וכ"כ רבינו יהונתן (בעירובין שם).

65 ואע"ג דאין זה מחזור דיו, כיון שסוף סוף התקרה עצמה עראית, ופיה לא עדיף ממנה גופה. מ"מ כבר קדמני הט"ז בסברא זו (ס"ק ט) וז"ל: "...ויש קורה אחד מונחת כל השנה למעלה... והא דלא אמרינן בסוכה דעלמא פי תקרה יורד וסותם ולא די בב' מחיצות לחוד, דהתם התקרה אינה אלא של סוכה, ולא הוה קביעות, ע"כ אין לומר יורד וסותם כמ"ש הר"ן בזה. אבל כאן הוה הקורה קביעות, דהא לצורך הבית עשויה ומונחת שם, ע"כ שפיר י"ל פי תקרה יורד וסותם במקום מחיצה ג'...", והעתיקוהו האחרונים.

66 ואע"ג דבסוכה עסקינן, ובכה"ג דייק הב"ח (סוף אות ז) מלשון הטור להקל דסגי ברוחב טפח ע"מ לומר פי תקרה. אך כבר השיגו המ"א בס"ק יב. והעתיקוהו האחרונים והמ"ב בס"ק מ ובשעה"צ ס"ק לח.

ד⁷². ויש להעמידן בדיוק תחת קורת תמך הקירוי של הפרגולה, על מנת שיהיה אפשרי לומר בהם מכאן ואילך דין צורת הפתח⁷³. ותו לא צריך למיד⁷⁴.

ובשבת של חג סוכות יש להכשירה גם ללא שום דפנות⁷⁵. ועל אף שיש כמה ראשונים דמשמע מהם קולא יתירה, שכשירה היא בצורות הפתח מכל צד אפילו בחול [המועד] שאינו שבת. מ"מ הואיל ויש מקצת ראשונים הפוסלים סוכה כזו מדאורייתא או על כל פנים מדרבנן, וכן נראית דעת עיני העדה מרן והרמ"א, אין

הא אי לא בעינן לבוד - לא בעינן לא 'שוחק' ולא 'משהו'. ונראה לענין לחלק בין י' טפחים גובה הסוכה דהוא שיעור "הלכתי" שנקבע על פי לימוד בגמרא, שבו אכן יש להחמיר ולמודד בטפח שוחק, לבין ז"ט משך סוכה, שא"צ להחמיר בכך, מפני שהוא שיעור "מציאותי", דבהכי נכנס ראשו ורובו ושולחנו של אדם. ואין מקום להחמיר בשיעורי דאורייתא אלא בשיעור הלכתי ולא בשיעור מציאותי. וראה לדבר דבדף י' ע"ב איתא דנויי סוכה אין ממעטין בסוכה, אך מן הצד ממעטין [ונפסק בשו"ע תרל"ג סי"ט, תרל"ד סי"ג]. וטעמא דאמרינן, דמן הצד נמצא שאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושולחנו. ודו"ק היטב כי נכון הוא.

72 ובפרגולה אין חשש איסור במה שבונה את הדפנות אחר שהסכך כבר עשוי. ואע"פ שכבר אסר זאת הרמ"א (בסי' תרלה) בשם הגהות מיימון (פ"ה אות ל), הלא הוסיף שם הרמ"א בשם דהיכא שיש טפח של דופן סמוך לסכך תחילה ואח"כ פרש הסכך - שפיר דמי למימר בה דעביד בצורתו, דפנות ואח"כ סכך. ובפרגולה הרי יש דופן טפח של קורת התמך סמוך לסכך.

ובר מן דין, תשובות רבות יש להשיב ולתמוה על האי דינא דהגה"מ. חדא מהא דכתבו הגה"מ גופיהו (בפ"ד אות ג) שהסכך יכול להיחשב כקנה העליון של צורת הפתח, וע"י כך אפשרי לבנות דופן שלישיית (וכן פסק הרמ"א תר"ב). ואע"פ שבכך נעשה הסכך לפני שנעשית צורת הפתח, הרי שנעשה הסכך לפני הדופן, ואל תדחה דהכא שאני שיש כבר שתי דפנות קודם פריסת הסכך, דהא הגר"א הביא ראיה לחומרא זו מדין פי תקרה בדופן שלישיית. עיין לעיל הערה 11 ודו"ק. ועוד יש ללמוד כן מדין העושה סוכתו כמין צריך או שסמכה לכותל (דף יט ע"ב), שאם הגביהה מהקרקע טפח - כשירה (ונפסק בשו"ע תרל"א ז). ואע"פ שנמצא עושה את הדופן אחר שהסכך כבר עשוי. וכן יש ללמוד כן מהא דתניא בערובין (מד ע"א): "עושה אדם את חברו דופן כדי שיאכל וישתה וישן" וכן פסק השו"ע (תר"ל יב) ואפילו ביו"ט שפיר דמי. אלמא עושה את הדופן (היינו האדם) אחר שהסכך כבר עשוי ועומד. ועוד יש ללמוד כן מדברי התוספות (דף כג ע"א ד"ה ע"ג בהמה) שפירשו אופן עשיית סוכה ע"ג בהמה, כגון "שהעמיד סוכה על ד' קונדסין וסמך עליהן הסכך, והכניס שם הבהמה, ועשה עליה קרקעיתה ומחיצותיה עד לסכך..." אלמא עביד לדפנות אחר הסכך. וצ"ע. וכך פסק גם רבינו יקר (אות לו) שמוטר לכתחילה לכסות הסוכה קודם עשיית הדפנות (פסקיו נדפסו בספר הזכרון לגר"ח שמואלבין עמ' רפח).

73 וכמו כן בעינן שיהיה קנה י' טפחים עומד בסוף כל דופן ע"מ שיהיה ניתן להחיל כאן את ההיתר של צה"פ. דהא בעינן הכא צה"פ מדינא ולא מחומרא בלבד. וכפי שכתבנו בהערה מס' 8. מיהו בדפנות התצויות כיום יש כבר נסרים המשמשים למסגרת הדופן [הדיקט], ושפיר יש להחשיבם כקנה העומד בסוף הדופן. ולא גרע מסיד מחוץ. עיין לעיל הערה מס' 10.

74 כפי שהתבאר במאמר. לענין הארכת הדפנות ע"י צה"פ - התבאר בסוף אות ז. ולענין הדופן השלישית: לדעת הרא"ש - התבאר באות ו, ולדעת הר"ן - התבאר בסוף אות טו. ולדעת שא"ר התבאר באות ה.

75 כדלעיל הערה 56. ועיין באחרונים שהסתפקו בסוכה אשר דופן אחת מדופנותיה עשויה כולה דלת, אי שרי לפותחה ולסורה בשבת, הואיל והסוכה נפסלת בפתיחתה ומכוסרת בסגירתה. ויש כאן חשש מחיצה המתרת. ולפי האמור היינו דווקא בדלית לה פי תקרה או צורת הפתח, דאם יש לה כן - אין כאן שאלה כלל.

פי תקרה באופן זה הוי דופן גמורה מהתורה⁶⁷, ושוב א"צ לטפח אלא מדרבנן, והואיל ולסתם פרגולה יש עמוד בקרן הזוית של הפרגולה, ששיעורו בד"כ לא פחות מטפח על טפח⁶⁸ ע"י הערה²⁷, הלכך הוי כפצים הנראה מבפנים⁶⁸, ושוב א"צ שיהיה שוחק ויורחק ג"ט חסר משהו ע"מ ליצור רוב דופן (וע"ע לעיל סוף אות ו' דה"ה בצורת הפתח).

לדעת הרמב"ם והרי"ף - אם יש בפרגולה שתי דפנות שלימות דעריבן כמין אות ד', תו לא צריך למידי. דהא אמרינן פי תקרה יורד וסותם מפני שיש בסתם פרגולה שני פצימין בדופן שלישיית. ואין צריך שיהא בקורה העליונה ד' טפחים, שכך דיין הבי"י (סי' שס"ב) בדעת הרמב"ם. וכן קורה זו קבועה היא וליכא למימר בה דסכך בניין עראי הוא ולא אמרינן ביה פי תקרה [לצאת ידי חובת דברי הרב המגיד והר"ן וסיעתם]. ואפילו אם שתי הדפנות הללו מקבילות כמבוי המפולש, שפיר אמרינן בשלישית פי תקרה, על אף שהיא דופן אמצעית.

ודעת הר"ן⁶⁹, נראה דס"ל כדברי הרמב"ם והרי"ף, לפי שהביא דבריהם באחרונה (דף ט ע"א).

העולה על שולחן המלכים

סוכת פרגולה, והיא העשויה בצורות הפתח מכל צדדיה⁷⁰, יש להכשירה על ידי בניית שתי דפנות שלימות בשיעור מינימאלי⁷¹ העשויות כמין אות

67 שלא כדברי רש"י (יש ע"א) בד"ה דמחיצות, שכתב: "דכי אנגמריה רחמנא למשה לגוד אחית - במחיצה העשויה לחלל שלה אנגמריה, ולא לחוצה לה", אלמא ס"ל שפטולה מדאורייתא.

68 ואע"ג שבכה"ג שהפצים נראה מבפנים כתב בה"ח (אות ח) להקל שא"צ לטעם של פי תקרה, כבר השיג עליו המ"א בס"ק יב והעתיקו המ"ב בס"ק לו. וכן דעת הביכור"י (אות לה).

69 ואע"ג שכתב בדף ב ע"א ד"ה איבעיא להו: "ולפי דעת הרב אלפסי ז"ל כי אמרינן בגמרא (ו ע"ב): 'כי אצטרין להכתא לגוד וללבוד ולדופן עקומה; מאן דמני גוד אסיק בהדייהו - לענין שבת איתמר. דלגבי סוכה ליכא גוונא דנימא בה גוד אסיק", אלמא לית ליה גוד אסיק. והלא "פי תקרה" מדין "גוד" הוא, כמו שפירש רש"י בדף ו'. "גוד - להיכא דצריך למיגד, או גוד אחית או אסיק, כגון אכסדרה בבקעה, דאמרינן בה: פי תקרה יורד וסותם". וכ"כ הר"ח (דף יח ע"ב). צריך לומר דלא ס"ל לר"ן דפי תקרה מדין גוד הוא (וע"ע עירובין צד ע"ב תד"ה בעשר וד"ה בשתי רוחות שכתבו דטעם פי תקרה משום שדומה לפתח הוא). א"נ דלמא גוד אסיק דווקא הוא דליכא בסוכה, אך גוד אחית איכא.

70 לאפוקי סוכה הנקראת "סוכת נחלים". וכמו שכתבנו לעיל בהערה מס' 9.

71 היינו דסגי ברוחב 57 ס"מ ובגובה 81 ס"מ. ולשיטת החזו"א רוחב 71 על 101 ס"מ גובה (והוספנו עוד סנטימטר אחד שהוא שיעור חצי אצבע הנוסף על אמה על מנת לעשותה 'שוחקת', ככל שיעורי תורה שראוי בהם לילך לחומרא. כמשיב בסי' תרלג בשעה"צ ס"ק ב בשם פמ"ג).

אם כי לדידי צ"ע מדה ו' ע"א דלא בעינן התם טפח 'שוחק' וכן פ' ד' טפחים 'משהו' אלא על מנת ליצור לבוד,

להקל בזה אלא בשבת ולא בחול⁷⁶. ואף לא בשעת הדחק, היות ואז אפשר עדיין להכשירה על ידי תוספת דפנות⁷⁷.

לְמוֹדְעֵי אֲנִי צְרִיךְ
כִּי עַל אֵף שֶׁהֲרַבְנוּ לְהֶאֱרִיךְ
לְשַׁעַר מִדּוֹת 'מִצְוָה קְלָה' וּלְהֶעֱרִיךְ
וְרַבּוּי הַרְרֵי חֲמֻרוֹת לְהֶפְרִיךְ
רְאוּי לְהִזְהִיר וּלְהִדְרִיךְ
כִּי מְחַצּוֹת מְלֹאוֹת טוֹפֵי אֲרִיךְ
וַיִּנְאַלְנוּ הָאֵל וְאִפּוּ יֶאֱרִיךְ
וּלְבָב אוֹיְבֵנוּ יִבְהִיל וַיִּמְרִיךְ
מְלָכִים יִקּוּמוּ וְשָׂרִים גַּם יִבְרִיךְ

---

76 והיינו דווקא לעניין הקולא. אך יש לדעת כי גם יוצאת לנו חומרא מדין זה, לגבי דין סוכה שתחת הסוכה. שהרי קי"ל שאם אין על הסוכה העליונה שם סוכה, יש להכשיר את התחתונה, כפי שכתב בשער הציון (טימן תרכח ס"ק ה): "ודע, דהוא הדין אם סוכה העליונה אין לה רק סכך בלי דפנות [כגון שנעץ ד' קונדסין על גג סוכה התחתונה וסיכך על גבן]... מתכשרה התחתונה, דכל זמן שאין ראוי עליון לסוכה - לאו סוכה תחת סוכה הוה". ולאור האמור, היינו דווקא אם אין לעליונה צורות הפתח. הא אילו קיימות צורות הפתח מכל צדדיה יש לנו להחמיר להחשיב זאת סוכה, הואיל ויש ראשונים שמכשירים סוכה כזו לכתחילה. וכמו כן הרא"ש כתב שמדאורייתא - צורת הפתח נחשבת דופן גמורה בסוכה [אמנם מדרבנן פסולה]. וממילא יש לפסול את הסוכה התחתונה, כדן סוכה תחת סוכה. (אמנם לדעת הרא"ש אינו מוכרח, ויש לטעון דהא סוף סוף אי אפשר לשבת בעליונה מדרבנן, ונמצא שבפועל 'אין דיורין בעליונה', וממילא מתכשרה התחתונה, וצ"ע. אך עכ"פ יש לפסול התחתונה מדברי שא"ר המכשירים העליונה אף לכתחילה).

77 דקי"ל דשרי לעשות סוכה בחוה"מ אף במעשה אומן. דצורך מצווה שאי אפשר לו בלעדיה הוא. כפי שהסיק הבה"ל בס"א תרלו ס"א.